

Бібліотека

„Нового Життя“

Число 14.

Володимир Держирука

ПІД ШУМ МЛИНСЬКИХ
КОЛІС

— АБО —

ФОЛЮШІ БЮТЬ

Чудернацькі оповідання Тимка Рипинюка,
мірошника стогнигорбських млинів.

Том II.

Ціна 25 центів.

1917

З Друкарні „Нового Життя“

P. O. BOX 398

OLYPHANT, PA.

Бібліотека

„Нового Життя“

Число 14.

Володимир Держирука

ПІД ШУМ МЛИНСЬКИХ
КОЛІС

--- А ВО ---

ФОЛЮШІ БЮТЬ

Чудернацькі оповідання Тимка Ришнюка,
мірошника стогнигербських млинів.

Том II.

Ціна 25 центів.

1917

З Друкарні „Нового Життя“

Р. О. BOX 398

OLYRHANT, PA.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Добре говорить,
Але зле творить.

(Народна пословиця).

Мій сон був такий крепкий и здоровий, що мій сусід, Матвій Клубок, доволі намучився біля мене, нім удалося йому мене розкуторгати і підняти із запошеної мерви.

— Побий тебе вража сила, — кричав мені над ухом, — заснув, мов пень. Хоч з гармат стріляй. Видко, що діти не репетують йому у запічку, тай побожна супруга не держить у руках костура на повитане. Уставай, козаче, а то й до чуприни треба буде брати ся!

Клубкові слова, хоч зміст їх був доволі гаспидський, долітали до моїх ух, мов звичайна мова, що її ведуть собі мужички от-так з ліности і недбальства. Мені так дуже солодко відпочивалося, що думка про устанане мусіла довгенько вижидати сеї блаженої хвили, поки не дісталася до моєї запамороченої голови.

А тимчасом Клубок не жартував. Унявши обома руками за обшивку, термосив що сили; коли-ж се

не помагало посіпав за ухо, а як се таков показало ся без успіху, нагорнув лівою рукою цілий жмут з моєї кучерявої чуприни, підніс голову трохи в гору і кулаком правиці почаствував мене по карку.

— Уставай, козаче! — крикнув лютим голосом. — Тільки нетяги і п'яниці вилігують ся у білу днину! Уставай, а то розібу пику, що й рідна матінка не пізнає.

Відки-то приплила до мене нечаяно дивна сила; я усів на мерві, перехрестив ся і отворив очі...

В млинській кімнаті не було нікого крім Матвія. Чималою шпарою над дверми, що виходили на лоток, вливало ся ясне сонічне сьвітло і круглою золотистою плямою миготіло саме на моїй холяві. З вчорашного товариства не було й сліду. Куди поділи ся сі славетні мужички разом з мірошником поки-що годі було мені розчовпати. Що їх не було у млині, пізнати було по сїм, що фолюші не гупали і кошницї не тарахкотіли. Навіть вода, що звичайно шуміла і клежотіла своїм могучим, одностайним шумом, кудись заділа свою силу і тільки слабке хлюпане доносило ся з лотоків. Клубок стояв, а радше прилякнув на одне коліно і глядів на мене ніби здивовано, ніби люто. Та лице його не було таке, щоб його було треба бояти ся.

— Так се час уставати нам? — сказав я несміло, перериваючи немилу мовчанку.

— Не нам, лежню; не нам, а тобі час підводити ся! — крикнув люто Клубок, та тутже сердечно розреготав ся, мов божевільний.

— Чого він отсе регочеть ся, мов навіжений? — подумав я. Чи не лихий з нього регочеть ся?

Та уразити християнської душі таким питанням не годилося. Тому й то сидів я на запорошеній мерві і вижидавав, поки Клубок сам не пояснить сього дивоглядного і так нечайного реготу.

— Тобі, лежню, час уставати. Тричі прислали пан-отець за тобою. Гадали, що тебе затигла нечиста сила під лотоки. Умий своє нехарапутне лице і чимчикуй мерщій домів. А так готові пан-отець сказати, що ми тут тебе надто почастували сивухою, так, ти й не в силі прохмелити ся.

— Спасибі, дядечку, що пробудили! Мені і у рідної мами так солодко не спалося, як ось на сій соломі, — кликнув я і зачав витягати одубілі руки й ноги. Тай не дивниця: долівка деревляна, а на ній ледви кілька жмутків, мерви і тому й то твердо було лежати, мов на камені. Вночі не далося се відчутти. Аж над раном заболіла спина. — А куди-ж задівся наш славний мірошник?

— Славний мірошник? — У тебе, видно, кожний ниця, гольтіпака і брехун називається славним чоловіком. За мало пізнав людей. У світі не всі люди подібні до тих, що по пан-отцевім обістю вештаються.

— Ну, та чи не славно розказував? — докинув я несьміло.

— Не знаю, чи славно, бо я й учорашнього дня не дочував добре. А коли-б і славно так хісна з його оповідання саме тільки, що з торічного снігу, — сказав твердо Клубок і махнув згрідливо рукою.

— Так ви хіба ворогом Ришнюка?

— Не ворогом, козаче, а найвірнійшим другом...

— А чого-ж називаєте його такими сороміцькими іменами?

— Тобі ще сон не вийшов з голови! Не питай, братчику, а чиммершій поспішай домів.

— Що-ж бо пан-отець скажуть за се, що я так припізнив ся?

— Як будеш ще довгенько такими речами клопотати ся, то й прочуханця обірвеш, не то догани.

— Гаразд, дядечку, іду...

Підвів ся я на рівні ноги. Ломлять крижі, а голова ходором ходить, мов п'яна. Страшно признати ся моему доброму сусідови, щоб не посьміяв ся. Поступив кілька кроків і заточив ся. Гадав, що упаду знов у мерву.

— Випий чарку, лекше буде! — сказав соледко Клубок, витягаючи невеличку фляшку ізза пазухи. Ми вже всі налігали ся доволі; от-тут тобі кілька ливів.

— Спасибі, дядьку, спасибі! — крикнув я, відпекуючи ся. — Пан-отець зачують сивуху на десять сяжнів і готові цибухом почастувати. Та й куди мені до горівки, коли й так без неї голова ходором ходить!

— Хоч чи не хоч, а сеї мусиш покоштувати! — сказав твердо напрасний п'яничка.

— Не покоштую, дядьку! За ніщо в сьвітї!

— Покоштуєш, козаче....

— Не припрошуйте і не приневолюйте, бо не возьму до рота!

— Та-ж бо се твоя горівка, нетяго! Як-же бо гордити своїм добром?

— Моя горівка? — спитав я здивовано. — Я-ж цілісіньку ніченьку спочивав твердим сном і не бігав у коршмину. А із сеї, що її вчорашного дня приніс

для добрих людей уже й певно фляшки чорт-ма.

— Коли кажу тобі, що твоя, так твоя! Матвій Клубок не крепко, та не бреше ніколи...

— Ні, дядьку, ви правду кажете, що ніколи не збрехали, та тут... Дядечку, бігме, що се не моя горівка.

Клубок неначе лютив ся, а неначе сьміяв ся. Його лице набрало такого вигляду, що його не розчовпав би ні-один з учених книжників. Уняв мене кріпкою долонею за рукав і притулив фляшку прямо до могого рота.

— Пий!

— Не буду!

— А коли стане тобі ясно, що се твоя горівка, так випеш?

— Випю.

— Так знай, що твоя свитина у коршмі в заставі. Вже дві години наше славне товариство випо-рожняє жидівські чарки й шклянки і многолітствує тобі так крепко, що аж шинквас трясеть ся. А що-б було по закону, так післали мене до тебе з отсею флящиною попоштувати Божим даром....

Був би ще гомонів Клубок своїми пакосними словами, та я, дізнавши ся, в чім діло, закричав, мов на живіт:

— Мою свитину заставили? А бодай вам всім горла смолою позаставляло! Мошенники кляті і рабівники! Іду і розкажу пан-отцеві, розкажу щодо словечка, ще й вчорашнє диявольське оповідане розкажу! Тепер знаю усю правду! І Ришнюк тепер у мене такий-же поганий ланець, як і всі прочі! Зача-рує мозок своїми дивоглядними словами, щоби опісля

лекше було свитину стягнути з християнського тіла! О, ви рабівники прокляті!

Замкнувши очі, кричав я кілька хвилин і частував незвісних поки-що лиходіїв всілякими пореклами, що їх тільки слина принесла на язик. Здавалося мені, що лекше став на серцю, як викричешся. А зрештою, як-же не кричати? Свитина новенька, на полах і здовж пояса гафтована суконними нитками, а біля петельок міські тасьми, кожда по пів карбованця! Не знаю, як довго я кричав з пересердя. На всякий раз се мусіло бути доволі довго. Та коли отворив очі і глянув перед себе, побачив, що Клубок зовсім не налякався моїми словами, а сьміявся сердечно, чекаючи кінця.

— Скінчив, козаче? — спитав спокійно, коли я аж прослезився після такої великої і нечайної страсти і усів під розвалену печию, закривши долонями лице.

— Скінчив, скінчив, бодай вам ніколи так не довелося кінчити.

— Не плач, не побивайся, — заговорив Клубок ласкаво і погладив мене шорсткою, мозолистою долонню по під бороду. — Чи-ж таке велике добро свитина, щоб за нею заводити, мов безумна баба, та й накликувати всіляку Божу кару на тих людей, що з ними ще вчора забавлявся і попивав з одної чарки? Козаче! Пожиєш, заробиш, свитина друга буде, а отсих хвиль другий раз не зажиєш! Нині твою пропили, завтра мою. Не з пакости се, а з любови!

— Не з пакости, а з любови? — повторив я гірко. — А що-ж бо мені пан-отець скажуть, як побачуть, що вертаю на подвіре, мов сновида? Вони бачили,

яким я їхав вчора до млина...

— Пан-отець не дитина, не побють і не наляють. Скажеш, що у ночі вийшов на лотоки прохолодити ся і держав свитину в руках; і що случайно спотикнувся і випустив з рук; вона-ж бо собі Бог зна, куди поплила... А коли не хочеш таким способом, так пожди: видумаю инший спосіб... Скажи, що визначив одному нещасливому...

— Перестаньте, дядьку, не наводіть мене до гріха! Гріх перед пан-отцем кривити душею... Та ви мене своїм добрим словом успокоїли трохи. Піду, бо вже й так крайня пора. Та не діждете щоб я коли будь знов зайшов у ваше товариство. Цур та пек вам всім! Ні, з вас, дядьку, добра душа...

Клубок обняв мене, як батько дитину і поцілював.

— Іди і не суяти ся. Свитину викупи у жида таки ще нині. Вона заставлена за сім карбованців. Пан-отець мають добре серце, дадуть на перед. У вечір же приходи знов у наше товариство. Забудеш скорб. То, що пережиєш між добрими людьми, не поміняєш колись і за золоту свитину! З тебе правдива лемішка, не будь тобі у гнів сказано. Ревеш задля марниці, мов незугарний віл. А перед пан-отцем трохи покрути. Не напише Бог великого гріха, вони-бо знають, як між людьми дієть ся і яка пригода може стрінути в млинї їх наймита.

— Спасибі, дядьку, викуплю свитину, не затрачу душі через нісенітницю.

— А як їдеш до млина на муку молоти, памятай: не зодягай ся у нову свитину, а їдь без неї, або хоч натягни на себе таку дрантиву, щоб її шинкар соро-

мив ся у руки взяти, не то що оковитки за неї оставити...

Ще раз почоломкав ся я з Клубком і чиммерщій вискочив з млина на дорогу.

Господи, чудна Твоя сила! Що тільки виплигнув я з темних млинських сутінків на двір, як тут мене осліпила струя сонічного сьвітла. Мимохіть примкнув я очі і аж по добрій хвили глянув перед себе. Ріка переливала ся живим сріблом, а присохлий приберіжний очерет вилискував ся жовто-зеленою краскою, мов золото. Ген, на горі стояв неподвижно сосновий ліс, а над вершками деревини мінило ся сонічне проміне рожевою пасмугою. Через греблю гнали овечу череду на недалеку леваду, а по склонах недалеких горбків ходив повагом товар, вишіпуючи з жадобою сьвіжу травинку, покриту перлистою росю. Тостинцем, що біг над самою рікою, тарахкотіли господарські вози в напрямі бараболиск, а з посеред пів-пожовклих лип і овочевої деревини лунали дзвінкі голоси дівтори що спішила до школи на науку. Крутими, темно-синіми смужками підносив ся дим з хатних димарів, розтягав ся щораз то рідшими хмаринками над садками, а далі ставав яснійший, поки не розплив ся у осінній синяві небесній.

Краса осінного ранку на селі!

Ще ніколи не упало мені на думку, що ранок може бути такий гарний, як нині. Чому се, сам не знаю. Може се тому, що я вийшов нечаяно з темного млина на сонічне сьвітло, а може й тому, що цілий час аж до обіду треба було мені вештати ся по обістю, заставленім із всіх боків чималими пан-отцевими будинками. А тут на всі боки видно у безмежну даль:

і на дуброву, і на леваду, і на далекі пригорбки, і на ріку...

Очарований сею красою, забув я на хвилину свою недавню журбу. Видко, що Господь милосердний дає нам грішним людям, жерело радості і покріплення на всі наші печалі і тривоги.

— Пожди, — гадаю собі, — хоч на хвилину дістану ся кожного ранка на вершок стодоли, а побачу, якою невисловеною красою зодяг Всевишній нашу землю, а особливо наші рідні Стогнигорби....

Несьміливо перескочив я через пліт, що відмежував громадську „вулицю” від пан-отцевого обістя і забрав ся до роботи. Чимало припізняв ся, та й, коли Клубок не кривив душею, пан-отець не даром посилали трпчі до млина. Заходжу ся коло возів, намахую догтем оси, щоб не скріпили, а сам що хвиля глип крізь частокіл у долину... Гляджу і не тямлю ся з радості. Там-же не вода переливається, а щире срібло-золото котить ся гладкими лавами під млинські колеса.

— А куди-ж бував, гультаю, що не видко тебе було при сніданку, га? — сказали нечаяно до мене пан-отець над самим ухом. Навіть не зглянув ся я, куди та й коли прийшли вони до мене.

— У млинї, пан-отче, — одвічаю, а самому на думці тільки й справа з полотнянкою.

— Багато намовов?

— Ще таки завізно, то й мірошник кудись поплентав ся, після півночи, коб здоров був..

— Ну-ну, гаразд! Іди, поснідай; в голоді не годить ся тяжко працювати.

— Певно, що пан-отець й не знають нічого за

свитину, коли такі добрячі та й ласкаві, — гадаю собі і аж прію з радости. А далі й кажу: — Чи не були-б ласкаві, пан-отче, зробити велике добро мені та й дати нині сім карбованців із моєї заслуженини?

— А на що-ж се тобі? Пяниць у млині частувати?

— Пан-отче! Клянусь на спасеніє моєї душі, що не на грішне діло, а на богоугодне потрібно мені сім карбованців, — сказав я щиро ще й ударив ся кулаком у груди.

— Не клени ся! — кажуть пан-отець поважно. — Прийди до канцелярії, дістанеш гроші. А тепер возьми на себе свитину; підеш мені за тютюном.

— Я й без свитини, пан-отче, — промовив я тихо й затремтів.

Ціла днина минула для мене дуже спокійно, чого я й не надіяв ся. Свитину викупив без найменшої пригоди. Ще й до того не було у коршмі й живої душі; ніхто отже певно не відав про мою пригоду крім хіба мірошника Ришнюка, його товариства і напного рижого Юдки. І хоч як, після розмови з Клубком рано-вранці, покляв ся я був, що не загляну більше до млинської кімнатки, так тепер не було найменшої причини, щоб сеї клятьби дотримати. Після сього, як заховав свитину в скринку і поставив її під танчаном у стайні, пізнав я, що Клубок, хоч паничка і погавенький лицем, а правду мовив, говорячи: „Се, що пережиєш між добрими людьми, не поміняєш колись й за золоту свитину.”

Ожидав я отже вечера, мов спасенія. І що тільки привів коні від води і припняв у стайні, почимчикував у долину. А полотнянку таку дрантиву затягнув на плечі, якої, відай, й остання жебрачня не носить....

Третя ніч у млині.

ПЛЮТИНЕЦЬКИЙ СТАВ

(Перша часть.)

Як горівку пють,
 Так мене минають;
 А коли ся бють,
 Так від мене починають.
 (Народна пословиця).

Що тільки уступив я у нехарактерну млинську кімнату, так у ній заготовило таким проймаючим рего-том, що мені сейчас попало на думку, чи не ошибув ся і не плигнув у не-свої двері. До того диму, диму! Мов другого дня Різдвяних Свят рано-вранці, коли-то добрі люди палять рядами дідухи і димом-огнем сьвятої соломи проганяють диявольське юдло у без-вісти щоби не шкодило християнським душам сьвят-кувати в мирі Христове пришествіє. Тільки, що там дихаєш чим-то здоровим і пахучим, а тут дусить тебе в горлі випарами із смердячих бакунів так дуже, що і пчихнути нема куди. Запах з люльок, припале-ний мід, сморід горівки і мужицький піт—всьо то міша-ло ся разом і ділало прямо убійчо на кожного, хто вступив сюди із сьвіжого воздуха. Я мало що не за-хитав ся і не зімлів. На всякий раз ледви держав ся на ногах і не знав, що робити: чи лишати ся тут, чи утікати чим скорше на-двір.

Як очі привикли до диму, то посеред нього за-чали вирізняти ся людські облича. Повно їх було і да-

леко більше, як двох останніх вечерів. Одні сиділи на соломі, другі порозлягалися таки на животах, а ще інші оперлися о дрантиві стіни, покриті на цаль мукою, або о розвалену піч. Моголюбного приятеля, Матвія Клубка, зразу я не пізнав; він саме тоді, коли я входив до кімнати, запхався був у найдальший куток за лічю і мугикав під носом якоїсь дивно-розлізлої пісні. Аж коли опаніла братія на-добре взялася з мене кепкувати, він виступив на-перед і взяв мене в оборону, як на християнина пристало.

Рипнюк сидів на тім-же місці, що і вчора. Тільки, що його обличчя було таке задумчине, як ніколи передтим. Хоч не відмовив нікому, хто тільки припивав до нього, та все таки у сій загальній, дикій веселості не брав найменшої участі.

Мені й на думку не прийшло, що наберуся сорому; а найпаче, що будуть тут чужі люди крім тих, що їх мені довелося пізнати останніми вечерами. Так і червоніло мені лице і щось здусило у горлі так крепко, що в першій хвили годі було видусити із себе хоч якого-такого повитання. Се впрочім було без великої потреби; ще я думав і добирав відповідного християнського слова, як промада загула страшними, троймаючими голосами:

— Лемішка прийшов! Лемішка прийшов!

— Чи не сей парень, що то у новій свитині на мливо приїздить? — спитав глумливо один з чужинецьких, кремезний мущина з довжезними вусами, що спадали по бороді у долину, а зійшовшися кінцями до купи, були подібні до грубезного кільця, панибитого низше мужицького носа.

— Таки самий той, не инший! — крикнув хтось з гурта.

— Гарний парень! Видко, що великого розуму у світі набрав ся! — голосив инший.

А, бачте, як він нині виштихував ся, мов на весілле!

— Ха, ха, ха! — реготали ся инші.

Довгенько були-б ще мужички кепкували з мене, коли-б не Матвій Клубок. Він виплигнув з кутка і заступив собою мене перед паниціями.

— Чого ви отсе роти дерете, мов ворони- — спятав.

— А ти-ж не дер свого капосного горла, як стягав сеї ночі чужу свитину, не у гнів будь сказано, таки з отсього-ж парня? — засьміяв ся рижий мужичок, що ледви держав ся на ногах, знерши ся о одвірок.

— Так тепер не деру! — крикнув Клубок. — А ти пив сивуху за його заставлену свитину, а тепер ще й насьміхав ся... Се нехристиянське діло.

І звернув ся до мене, ще й сказав:

— Не дивуй ся отському бузувірови! З нього сивуха говорить, не його розум.

— Славити Бога, що найшов хоч одного щирого оборонця, — погадав я собі. — А то хоч під колеса ускочити-б.

Тут Матвій відтягнув мене за рукав на бік і шепнув:

— Не роби собі, козаче, із тих слів ні трохи. Се кожного таке привитане стріне, як тільки хто забрине між сю компанію. Сиди і не обзивай ся, хіба що хто нарушить твого родича або християнську душу. То-

ді затисни кулака і.... не бій ся! Такий натиск найлекше їх переконає.

За короткий час всьо змінило ся. Зачали балакати до мене всі, мов до доброго знакомого, а самий рижий мужичок замноголітствував мене чарчиною сивухи.

— За пізно прийшов, випий хоч з дна, — сказав ласкаво.

— А чи Ришнюк розказував вже яку історію?

— Не розказував, козаче; вперед його слухачі підхмелювали ся і його самого підпоювали. Історія нинішня буде, здасть ся, не-проста...

— Як се? — спитав я.

— Бо бач: так багато наливав ся сивухи наш Ришнюк, що втне не аби-якого харамана. Та й братії назіжджало ся багато, як ніколи. А Ришнюкови тільки сього й дай. Йому язик не повертаєть ся до голых стін. А як більшенька громада засяде довокруги нього, тоді він, мов у меду муха.

— Мене брала кортячка цілїську днину і ледви видержав до вечера, — одвітив я несміливо.

— Сейчас заспокоїш свою кортячку, — одвітив мужичок.

І дійсно: присутні почали поволи усадовляти ся доверуги мірошника, а він самий, видимо, готовив ся до оповідання, бо опустив голову в долину і смикав свого довгого, русявого вуса.

Рух у млині був нині незвичайний. Фолюпі були безнастанно, а всі кошницї працювали, бо добра навезли люди у млин доволї; годї було опізнати ся. Поволи запанував у кімнатцї такий-же настрій, що і останними вечерами, хіба що мужиків слухачів було

у-двоє тільки, що перше. Я присів біля Клубка, що за-
чав дрімати на добре і глянув на мірошника. Він
був сумний і поважний. Не такий, як перше.

Якийсь час утихло в кімнаті так, що можна бу-
ло чути, як кождий з присутних віддихає; по хвили
підняв нечаяно Ришнюк голову і промовив різко:

— Чи готові всі?

— Готові, братіку, готові! — загуло. — Реска-
зуй, ко-б здоровий.

І Ришнюк зачав говорити...

I.

Могилка за селом.

Казочка, казочка,

В ній правди повен міх.

(Народна пословиця)

Як їхали ви коли польною доріжкою, що веде від
битого гостинця широким вигоном в напрямі плюти-
нецької дуброви, то як минули плодовиті ниви і чи-
мале мочарище по правій руці, бачили певно висо-
кий горбок, покритий літом хорошим муравником а
на нїм два великанські дуби. Вони знимають ся в
гору найвище на цілу околицю і як станете під їх роз-
логими тінистими гіллямь, так бачите на кілька
миль довкруги: плютинецький став вилискуєть ся у
долинї і своїми філями немов намагаєть ся підми-
ти кріпеу гору і дібрати ся аж до коріння старезної
деревини; за ставом трависте узгірє, за ним вузкими
смужечками тягнуть ся мужицькі поля, а ще далі

тонуть у сизій імлі скалисті гори. Від півночи-ж от-сих старезних дубів збігає темний лісок у долину, а ген-ген за ним тут і там біліють серед шль невеличкі сільця з лискучими церковними банями по-середині. Словом, із всіх боків бачиш на кілька миль і відчуваєш мимохіть таке вражінє, що сей горбок мусить мати якую-то дивну минувшину за собою і що сї дерева сьвяті у памяти народу, коли рука людська не рубає їх пня, а лишає серед нив, як памятку минулих днів. Навіть муравника, що на кільканайцять сяжнів довкола дубів вилискуєть ся шовком до сонця, не розорює мужицький плуг. Горбок в дійсности громадський, однак і громада лишає його ненарушеним; і рік-річно весною, як худібка має вже виходити у поле на пашу, наказують господарі своїм дітям, щоби не важили ся пускати коров на „могилку” і не толочили зеленої травиці. А літом коли травиця виросте у пояс і зачинає вже сипати ся, виходить на горбок, громадський присяжний з косою і стинає уважно травицю у покоси. Громаді треба сього сїна з „могилки”. Із жадної трави, на найкращій леваді, не буде такого пахучого і м’ятого сїна, як з „могилки.” Тому й не дивниця, що як прийде празник Христового Рождества, то кождий плютинецький громадянин мусить добути від присяжного жмінку сього пахучого сїнця, щоби покласти його під білу скатерет на скрини, до Сьвятої Вечері.

Ще більше диво на „могилці” в сїм, що з під дубового коріня, саме по середині, де воно сплітаєть ся разом у дивовижні форми, витрискує невеличке жерело студеної і на-причуд чистої водиці. Виливаєть ся воно з під землі з таким одностаїним, тихим і лю-

бим журчанєм, що чоловікові сейчас майне думка у голові: се не журчанє водиці, а тиха людська мова, що жалібними словами виливає свою безмежну тугу за чим-то утраченим, а безконечно-дорогим і любим... Жерельце тішить ся великою пошаною плютиницьких а й околичних людей. Як серед жнив страшна спекота наляже на колосисті ниви і обілле обильним потом чоло і спину женців, то нема для них більш успішного і милого покріпленого над водицю з „могилки”. Хто мусить йти у поле біля великанських дубів, то ніколи не забуде зачерпнути у барилку, чи у збанятку сеї водиці; а кому не туди шлях, так серед полуденного випочинку мусить бути на „могилиці” і напиться з дивного жерела. Спочивають тоді звичайно люди у широкій тіни столітних дерев і випростовують намучену спину і руки; та тут не чути між ними жартів ні сьміхів; мовчать, задумавши ся, та заслухавши ся у глухий шум дубового листа, аж після короткого спочинку не забудуть помянути свого любого горбка і жерельця:

— Час нам ставати до роботи.

— Пождіть, ще хоч трохи посидимо у сій любій тіни...

— Ще сонїнько не склонило ся з полудня.

— Нігде ще не чути бренькоту серпів.

— Ще попити-б сеї чудесної водиці...

І по черзі схиляють ся женці з повагою щєраз до рухливого жерельного плеса і втягають спрагненими губами хрустальний напій. Перехрестивши ся, говорять:

— Нігде у сьвітї нема такого дивного жерела, як на „могилиці.”

— Чим заслужили ми собі на таку ласку у Всевишнього?

— Дивна Його сила. Батьки наші благословили се сьвяте місце, а й ми, устаючи й лягаючи, дякуємо небесному Отцю за Його доброту. Тяжко було-б нам без отсього жерела.

Та не тільки що серед жнив було жерело на „могилці” неопініним скарбом для плютинецьких громадян. Говорили собі люди, що ся водиця має чудотворну силу. Вона помагала від пропасниці, пристріту і інших хоріб. У кожній плютинецькій хаті стояла все у миснику пляшка із сею водою; яка-б потрібне була, кожний за нею витягав долоні.

Ще тому рік, син плютинецького пан-отця, Арсенія Благітки, молодий Степан, побувши у Львові цілих десять літ у високих школах, вернув до батька посоловілий, пригноблений і жовтий на лиці, мов віск. Чимало він набрав ся науки у столичнім місті, багато побачив сьвіта і людей, та з незвісної причини розуму чепила ся його дурійка: зачав сохнути, сумувати і тужити. Старий пан-отець зажурился тяжко. Питав поради у лікарів, просив сусідних сьвященників читати Євангеліє над хорою головою, наймав богослуженя і постив. Не помагало. Хвороба збільшала ся з кожним днем. Найбільше лихо було в сїм, що недужий найзвичайнїйше потайки утікав з батьківської хати і крив ся в гущавині дуброви, мов дикий зьвір.

— Чого се, сину, нудно тобі в рідній хаті? — питає посивілий душпастир свого сина.

— Сам не знаю, що се таке зі мною, батеньку, — одвічав недужий. — Тільки так тут нудно і не-

привітно, що невидимою силою потягає мене щось у незвісну далечінь, у невідомі краї...

Небавом дійшла хвороба до самого вершка:

Одного разу шукав батько повних три дні за сином; вкінці при помочи добрих людей найшов його в найтемнішій закутині дубровного гущавника, серед численних нор лисів і борсуків, з посинілими устами і страшно подрапанним лицем. Привели його ледви-живого до хати. Нещасний батько стратив всяку надію і ладив ся перевести останні дні свого життя серед самотини і опущення. А тут нечайно прийшла поміч. Сказати прямо: вода з „могилки” вернула недужому поповичеві розум і здоров'я. Стара Райбідиха порадила лічити сею чудесною водою.

— Пан-отче, — сказала до зажуреного батька, — хто-то у Львові, між панами, урік вашого сина; напоїв його виваром з чужинецьких зілля і трав, га й тому так тягне його у незвісну далечінь. Дайте лиш йому три рази у день води з „могилки”, сеї нашої рідної, самим Богом даної водиці, а подужає певно.

І таки так стало ся. У тиждень попович повеселійшав, поправив ся і не утікав більше у лісові нетри. Тепер він докінчує свої науки і нема тижня, щоби не питав ся свого старого отця у щирих листах: „А як там в рідній хаті. Чи все в порядку?” Кажуть, що як тільки виучить ся на пан-отця, то нігде не бажає душпастирювати, як тільки у своїм ріднім селі...

Славна ся „могилка” з дубами і жерельною водою!

Як поступиш кроком на муравник, що розложив ся довкруги дерев і жерела, так тебе сейчас

дивним духом обвіє. Неначе щось під твоїми ногами, глибоко у землі, живе і дихає; немов потріскана дубова кора, се не звичайна кора, а глибокі морщини на людським чолі; а сі дуплові нори під самими грубезними конарами, поглядають на тебе так проймаючо, проникливі очі; кучеряве листе шевелить на буйнім вітрі, мов сивий, поковданий волос подорожного діда-лірника. А сі сріблісті струї жерельної води, що випливають з під самого коріння старезних дубів, здають ся тобі перлистими сльозами опечаленої людини, що випливає біль розраненого серця над чим-то утраченим, а дуже дорогим.

Тоді, коли у природі знімаєть ся на бурю, варта стати під тими таємними дубами і послухати, про що вони говорять. Богато наслухаєш ся, чого й опісля не змога висловити. Небо закривають поводи тяжкі, олов'яні хмари; гоготять громи у віддали, а яркі лискавиці перетинають небозвід у всіх напрямх; дрижить земля; чути рев вихру, що термосить дубовою і піднімає філі на потемнілім озері... В той час починають старезні дуби шуміти своєю незвичайною, таємною мовою. Щось неначе розповідають вони тобі про колишні події, прикликають до твоєї уяви го-мін і страшилища старовини. Здаєть ся тобі тоді, що чуєш бренькіт шаблук, іржане коний, лоскіт тисячних самопалів, побідоносні оклики, голоси тревоги і одчаю... А опісля тихий плач і стони печальних душ. Та се тільки на хвилину. Небавом знов почувеш у сім могутнім розмаху й шумі дубових гіляк і листя ціле пекло Божої кари. Щось таке говорять тобі сі дерева, що й чудно й страшно стане тобі, слухаючи їх. А глянеш на се невеличке срібне жерельце, що вири-

ваєть ся з під коріня і з незмінною силою і однаковою красою і безжурністю пробігає кілька саяжнів у долину, щоби там зникнути між скелями, то мимохіть найде на твій ум напрасна думка: тут мусіло сподіяти ся щось страшне і велике і тому спомин про сю подію перейшов з давних поколінь на теперішні і викликає у них пошану і страх перед сею „могилкою.”

А люди, як люди. Чого-то вони не перевертуть! Кождий на свій лад розказує; кождий додати к собі будь непотрібного або й неправдивого. У кожній плютинецькій хаті инша історія про „могилку”... Особливо посторонні люди, як тільки почують ці дивні історії, прямо насьміхають ся:

— Забобонні люди, в плютинецькій громаді, — кажуть. — У них кожде дерево зачароване, під кождим містком чатує нечистий, а на кожній межі рановранці відьма із скіпцем...

Насьміхають ся.... А що тільки напють ся чистої водиці з „могилки”, мусять сказати:

— Такої смачної й студеної водиці й за гроші нігде не купиш!

А вертають над вечером з ярмарку і проїжджають гостинцем над берегом озера і глянуть праворуч на горбок, то мимохіть затримують віз і тільки заплямкають губами з подиву:

— Що за хороші дуби! І так у парі гарненько стоять на самотних нивах, мов рідні братя, або муж із женою...

Може й тоді трохи правди є в їх словах... Побачимо. Досить того, що найстарші з плютинецьких громадян тільки сивими головами покивають, як хто зачне насьміхати ся над дивовижними історіями про „могилку.”

— Нинішня молодіж пуста, — говорять звичайно. — У жидівським крамі і музиці шукає правди; а тимчасом правда в давно-пережитім, в геройських ділах наших дідів і прадідів, в посв'яті за рідну справу, по якій лишило ся багато-багато „могилок” по нашій розлогій батьківщині.

Вони, сї старці плютинецькі, чули історію „могилки” від своїх дідів-очевидців і нераз, посідавши на колодах дерев перед своїми загородами, розказують ще й нині дітям а й старшим чуда-дива про дубів і „могилку.” Мені довело ся одного разу бути на храмі в Плютинцях з моїм покійним дядьком Филипом, Боже помяни його душу. Було мені тоді дев'ять літ. А нині... нині четвертий десяток добігає, а се дивна історія так живо стоїть мені перед очима, неначе щойно учора її на слухав ся. Послухайте і ви її.

А коли-б щобудь видавало ся вам недоладне, забобонне або й брехливе, так нехай на плютинецького діда упаде сором (йому й так се певно не пошкодить!) а не на мене. Ні одного словечка не додам, а й ні одного, не уйму. Грішне діло дідівські слова поправляти або перекручувати!

Послухайте-ж сеї дивовижної історії..

II.

Після зруйнування Запорозької Січи

„Вража дочко, Катерино,
Що-ж ти наробила?
Край широкий, край веселий,
Та занапастила.”

(Народна пісня).

Хоч Зелені Св'ята обходили Запорозжці кожного року дуже торжественно, то в. р. 1775 перед самими св'ятами чогось не було дуже гамірно на Запорозькій Січи. Маїли, що правда, козацькі куріні липовими галузками, а по курінних долівках розкидали запашний шувар, що густо розростався по берегах Дніпра, та народу було мало. Запорозжці розбірилися по широких степах до хазяйських занять; одні відбували жнива, другі гуртами бовталися по річках і ставках, вилловлюючи рибу, щоби у зимі було що кинути до борщу. Хто знов всьпів одбити ся так дуже від запорозької поведенції, що оподаїк від Січи устроїв собі невеличке хазяйство і узяв собі подругу, сей видав, Січ і чиммерщій чимчикував у степи св'яткувати з жінкою і діточками.

Сьому й не було дивниці. По степах зовсім спокійно, бо татарських ватаг довгий час не бачили в околицях Запорожа, про воєнні походи не були чутки, а хоч Москаль задумував велике лихо, так Запорозжці поки-що, виславши своїх послів до цариці вияснити справу, сиділи собі преспокійно, кому де було вигідніше, потягали з люльок, пили горівку і займалися

більш хазяйством, як військовим ремеслом.

— Коли й лихо буде, — говорили, — буде про се час подумати після повороту послів з Петербурга. А коли-б і вражий Москаль напасів ся на Запорожські вольности, так свободне козацтво мати-ме час і спромогу підсунути напасникови дулю під самий ніс.

А дехто говорив:

— Був би Москаль поправді диявольський син, коли-б не вгамував свого нахабства й пажерливости, глянувши на багаті дарунки, привезені послами від запорожського війська.

Запорожці знали московську вдачу, тому й навантажили чимало возів усяким добром і післали з послами. Набрали турецьких шалів і перських килимів, вина, солодких полудневих овочів, меду і наливки; не забули повезти Москалеви смачних ковбас, приправлених часником, вудженого сала, свинячих задимлених похребтин а й багато бочок соленої Дніпрові щуки; повели зі собою також цілі табуни шпарких коней з черкеською дорогою упряжю й оріховими сідлами, а й грошків набрали як найбільше, щоби було чим злагодити і підкупити ласих московських чиновників.

А тут чорною хмарею зближало ся нещастє: царський уряд рішив скасувати Запорожську Січ. Бояли ся, бачите, щоби славне і неустрашиме козацтво не побунтувало ся коли-будь проти Московщини, тому й то, поки козацькі послы витирали лавки по московських покоях а й обідали із самою царицею Катериною, то рівночасно московські генерали, Текелій і Прозоровський, скорою дорогою зближали ся до головно-

го осідку Запорожців, щоби його зруйнувати, а її власників й оборонців вчислити у царське гійсько. Така була воля Катерини і її дорадників.

Що правда, трохи збентежив Запорожців лист, висланий послами українськими з московської столиці. Були в нїм такі слова:

„Тут добре уміють брати, та не хочуть нічого збити; кажуть, що про наші справи там ніхто нічого не знає і не може дати помочи. Чутка йде, що Москалі хотять поділити наші землі між петербурських великих панів, як стоїть в писанні: і розділиша ризи его і о одежди его меташа жребій.”

Та потішали себе всі сею балгою надією, що нїм московський уряд приготує ся до походу, то з угїх усюдів злетить ся козацтво боронити своєї матери і дасть Москалеви такого прочуханця, що на довгий час йому відхочеть ся витягати руки по чуже добро.

Та стало ся инакше. Ще запорожські послы не вернули з столиці, а вже московське військо хмарою облягло із всіх боків Січ. Не було ратунку. Десять тисяч Запорожців без належитого оружа проти сорок-тисячного московського війська і великої маси гармат!

У Січі заклекотїло, неначе в улію. Смукот на кождім лиці. Залили ся слюзами очі свободолубних, чубатих козаків. Затихла музика і куколь не держав ся запорожської долоні. Невеселі були Зелені Свѣята. Всі ходили, мов загорені. Тут завзятість виливала ся в окликах Запорожців, а там сейчас таки чути було зневіру і почутє безсильности. На радї курінних отаманів, як тільки кошовий Кальниш звїстив про діло, то гукнули всі в один голос:

— Як се? Поломали-ж отсе собачі Москалі свою присягу? Нехай Текелій приведе ще у двох стільки війська, а ми їх передусимо, мов мух.

А інші додавали:

— Як се? Чи-ж годить ся віддавати нашу Січ і наше славне Запороже за спасибі Москалеви? Не буде сього поки сьвіта та сонця!

Та небавом підняли ся голоси остороги і розваги:

— Даремні наші погрози, бо за мало у нас війська!

— Може мирним способом переконаємо Текелія і царський уряд про наші миролюбні наміри.

Більшість Запорожців була таки за тим, щоби виступити оружно проти Москалів. Між ними увивав ся особливо молодий завадіяка, Данило Крутиверх і що сили взивав братію до бою:

— Гей-же, братя Запорожці, — кричав дзвінким, рішучим голосом, — що-ж бо се ви потрухліли? Чи-ж ваші руки тільки здатні, щоб каші в казані замішати? Чи-ж для вас найбільше щастє глутнути горівки та у траві з похмілля захропіти? Не вдержить вже долоня ваша кривої шаблюки? Забули, як то наша Січ-мати славила ся вірними синами, що розкидали турецькі голови по широких степах, щоб Запороже не пішло в поневірку? А нині ви вже й незугарного Москаля налякали ся? Жалко вам ваших чубатих голов, або може не хочеть ся нового жупана московською посокою марати? Хлопці, а промовте-ж своє грімке слово курінним отаманам а й батьковикшовому, що не віддамо галапасним рабівникам ні пяди нашої рідної землиці і не проміняєм нашої волі

за московське часне слово!

Се був не звичайно сьміливий і хороший молодець. Чорний вус і такі-ж очі відбивали ярко від рум'яного, неопаленого лица, а високе, гладке чоло додавало його обличчю благородности й поваги. Були у нього, що правда, хвилі, коли-то він гуляв до нестями і п'яничив, та далеко частійше був поважний, як ходило о велике діло, а рішучий і острій, як треба було боронити давних вольностей Запорозької Січі. Тому й то був він непримиримим ворогом московських хитрунів. І хоч задля своєї молодости не займав жадного уряду в запорозькім війську, то своєю палкою вдачою і сьміливим словом потягав товпу простих Запорожців за собою.

На жаль, слова Данила Крутиверха не помогли багато.

Як загреміли перші пушки московські, пізнало славне козацьке військо, що пробоем не доведе до нічого. Порадили отже вислати до Текелія старшину з хліб-сілю.

— Може нашою покірливістю запобіжимо від уряду ласки для Запорожя.

Пішла старшина й не вернула більше. Кошового Кальниша вивезено з України далеко на-північ і замуровано в монастирській тюрмі, а прочих розкинули по цілій московщині а й декого вивезено на Сибір.

Зачала ся поступенна руїна славного осідку свободолюбних й геройських козаків. Сидять Запорожці із заложеними руками, та й нудьгують з безділя і безсильности. Московська неволя гірша для них від смерти, тому й то тільки думки у них, щоби добути ся

з кігтів ворогів й полинути сьвітами.

— Братя, — крикнув Данило Крутиверх до потрухлілих молодців. — Дві перед нами дороги: або перейти до Москалів, або згинуту від кулі. А є ще й третя дорога; про неї ми й не подумали. А чи не виплисти нам на дніпрові води рибалками, а полинути на Чорне море свободними козаками?

— Се гаразд, як-же нам плисти, коли вражий Текелій обложив нас так щільно, що куди не повернешся, всюди наткнешся на дуло московського самопалу? — говорив з розвагою один із старших Запорожців.

— Пішліть до Текелія людей, нехай дасть дозвіл спустити чайки на воду. Нехай скажуть, що у Січи забракло риби. А там вже, за порогами, ми дамо собі раду, — уперто переконував Крутиверх.

Так і зробили і.... „убрали Текелія в шори”: виплиди на широкі Дніпрові води, а відси відомими тільки для Запорожців заливами і просмиками помчалися на бурливі філі Чорного моря....

Помчалися у невідому даль.

Виїхали в погоню за незвісною долею.

Та за ліпшою, як московська неволя.

В самій першій чайці стоїть біля керми Данило Крутиверх і сьміливим оком глядить на заціпені морські філі. Страшно глядіти на них з такого слабкого човенця, та для волі на все поважишся.

— Що-ж, братя, — кличе Данило. — чи вернули-б ви та до Москалів, коли-б він ласкавим словом обізвав ся до нас?

— Не віримо їх ласкавим словам! — гукнули

Запорожці.

— Може й дійсно будуть вони ще просити нас, щоб ми повернули, — зареветався дехто.

Ой, пише Москаль, та до кошового:

„А йдіте до мене жити,

Ой, я дам землю та по прежнему,

Аж по Дністер границю.

Ой, брешеш, брешеш, ти вражий Москалю,

Бо ти хочеш обманити.

Ой, як підемо ми у твою землю,

Ти будеш лоби голити.

І так, поки Текелій дізнався, що його обдурено. утікла більшість Запорожців долі рікою, лишаючи в Січі самих старців й слабих Січовиків. За те ж і полюбився Текелій і наказав розруйнувати селі Запорожців так, щоби по них і сліду не остало.

Не всьпів ще Данило Крутиверх другої люльки набити тютюном, як зашуміло Чорне море від страшної нечаяної бурі. Не першина Запорожцям боротися з морськими розбурханими філями; та такої бурі, як отся, не переживали вони ще ніколи. Чайками кидало, мов невеличкими дощечками, до того така темрява налягла на філі, що годі було що перед собою бачити. Шуміло так море цілісеньку днину, поки не розкинуло чайок на всі боки. Вони мусіли тепер, кожда про себе, спасати себе перед смертю.

Довго боровся Данило Крутиверх з шаліючими філями, поки не знемігся і не випустив керми з рук.

Прочі Запорожці ледви були живі. Знали, що загинув близька. Ось котить ся залінена височезна філя прямо на Данилову чайку.

— Боже, прийми наші грішні душі! — кликнули всі благальними голосами.

Чайкою закрутило, мов слабкою трісочкою, підняло на самий шпиль філі і упустило у водну пропасть. Вона зникла разом із Запорожцями в одній хвилі. Не було й часу їм покласти на собі знаку сьвятого хреста. Шубовснув і Крутиверх стрімголов у солону воду...

Не знав, що дальше з ним діяло ся...

Як прийшов до сьвідомости і отворив очі і глянув здивований довкруги себе: лежав на бруднім піску морського побережа, саме недалечко від високої скали, до якої розбивало море свої філі; цілий перемоклий, немічний і перезяблий. Після бурі випогодило ся у природі; саме був ранок і сонінько зачинало доволі припікати. Море усьпокоїло ся і блестіло срібно-золотистими морщинами у безмежну даль.

Данилови видало ся всьо, неначе у сні. Хоче устати: не в силі й кивнути рукою; мов одубіли. Ціле тіло у нього без жадної влади. За хвилю пригадав собі всьо, що скоїло ся вчорашнього дня: останній побут на Запорожю, хитру утечу перед Москалями, бурю і знищене чайки.

— Так отже з моїх товаришів у човні я один тільки лишив ся в живих? — подумав. — Слава-ж тобі, Всемогучий Боже, що не дав потонути в морських глибинах.

В міру, як підходило сонце до гори, вертали Данилови сили. Небавом міг підняти ся на коліна, а

озирнувши ся доверуги, почав поводи сунути ся до недалечкої хатини, що біліла з поміж зеленої деревини. За товариство не довго думав.

— Помяни, Боже, їх душу! — зітхнув, гадаючи, що всі чайки з козаками спочивають тепер на морським дні.

Найшли ся в хатині добрі люди, що напоїли, нагодували і приоділи. Подякував Данило Крутиверх за хліб-сіль і вийшов з гостинної хати.

Куди-ж йому йти? Чи на Запороже? З його й сліду не лишили московські рабівники! Чи на степи козацькі? Вони також вже не наші, а чужі! Жалко проживати там, де ще вчорашньої днини цвіла воля, а нині Москаль коверзує над свободолюбним народом.

Подумав, подумав, а далі промовив до себе рішучо:

— Піду у чужину, куди очі понесуть. Буду славу козацьку споминати, буду її в думках висьпівувати, сльозами її поливати-му, а тихою тугою за нею банувати-му. А вражому Москалеви у службу не найму ся!

І вибрав ся на довгу мандрівку. Перейшов чимало сіл, минув долини і гори, а далі остогидло йому йти без ціли. Пригадав собі жите деяких Запорожців, що займали ся хазяйством серед українських степів і забажав зажити спокою.

— Пахаючи землею, плекаючи садок і обходячи пасіку, спокійно буде козацьку славу споминати, — подумав.

І так опинив ся Данило Крутиверх на горбку, під яким в долині розложило ся нині село Плютинці. Заполонила його серце краса околиці і він рішив завести собі тут гніздочко родинне...

Плютинецьа долина перед роками. . .

Ой брязчала колись шабля,
А тепер кайдани!

Лягла спати наша воля,
Коли-ж вона встане?

Коли-ж вона зачухтєв

До нас та й побуде,
Той засїє щастє — долю

Всюди, всюди, всюди?

Де тепер плютинецький став шопотить легенько своїми філями і вилискуєть ся золотистими пасмугами в сонічнім сьвітлі, а й там, де зелені очерети потягнуть ся шовковими ланами ген-ген аж до спади-стих пригірків, поперетинаних глибокими кручами, — було в давнину одно велике — превелике мочарище. Нога людська не могла увійти на сї простори і ба, навіть човном годї сюди було дістати ся, бо за-грязне тобі човен у самій середині болотища, що й де-сяткою весел не викарабкаєш ся. Зимою тут не за-мерзало; теплі жерела били безнастано із землі і не давали приступу хочби якому морозови; а навіть у найбільшу студінь, як пташина, що лишила ся зимувати в рідних сторонах, вилітала із затишного під-даша поклювати нужденної поживи по сьмітниках і гноввищах і сейчас таки падала мертва на землю із задубілими крильцятами від великого морозу, моча-рища оповивали ся такою густою мракою від теплих випарів, що й годї було оком доглянути на другий беріг. А літом дрожали сї болотнисті простори жи-тем: зелений, густий шувар давав захист цілій хмарі диких качок, гупалів і поменшого водного птацтва; і

то всьо підносило не раз літними вечерами такий проймаючий вереск, що більшого не почувш і на річнім базари в повітовім місті.

Було се ще в тих часах, коли-то наші предки не знали Християнських правд, а поклоняли ся і молили ся своїм питомим способом всякій нерозумній твари, уважаючи, що вселенною править велике число богів, яким і почесть належить віддати. Перунови, найстаршому й найкріпшому божкові показували вони найбільше пошани, бо мали перед ним найбільший ляк; він-бо тривожив вселенну тим, що кидав громи й блискавиці з неба, закритого хмарами і безпомічні люди не мали сили проти сього. Крім нього вірили у Даждбога, що давав вселенній сонце й світло; Сварожича, (божка) вогню; Волоха, що хоронить й опікуєть ся домашною худібкою; Стрибога, що наказує літом шуміти хуртовині, а зимою курити метелиці і всяким иншим поменшим богам. По лісах після їх погляду, проживали божки — лісовики; по ріках й ставках русалки, водянки, топельники, маяки; по нивах польовики; по хатах домовики, а в болотах відмаки, опирі й всяка нечиста сила. Люди признавали розумом, що виспі надприродні сили правлять світом, та тільки не могли свого розумованя гаразд зясувати і шукали щойно стежин, щоби ними прийти до понятя правдивого Бога. Покляняючи ся творенію Божих рук, віддавали посередно почесть й самому Сотворителеви.

Природне, спокійне жите, без надто великих вимог, без зависти і ненависти, без грабівництва, й розбоїв, без обманьства й хитрощів давало нашим предкам чи не більший спокій вдоволення від спокою і вдоволення сучасних людей.

Народу жило обмаль. Оттут хутір, а за кілька миль другий; тут городище, обведене високим частоколом, де хоронили ся дооколичні мешканці перед нападами ворогів, а там знов поодинокі хатини. Пахали люди землю, ловили рибу по річках й ставках, або стріляли з луків хижу птицю чи дикого звіря і розводили пасіки. Села тоді не було в теперішніх плутинецьких околицях. Та й яким чином могло тут стояти село, коли плодovитої землі було обмаль, хіба що непроходимі ліси могли дати чоловікови сякий-такий прожиток. Людий не мавило широке болотнище, а радше лякало; сюди можна було принагідно серед сумерку нічного заблукати ся і пропасти на віки. Тому й то безмежні дуброви шуміли собі своєю могутчою мовою, не боячи ся острої сокири, а хижий звір і дике птацтво не знало свисту лукової стріли, ні хитрих засідок, людською рукою поставлених. Вкінці таки приплентав ся тут чоловік. Невеличка громада людий поріжнивши ся із сусідами кількадесять миль відси, примандрувала на пригорбки біля великанського мочарища й опинила ся тут на сталє житє. Були-б вони може продовжали свою мандрівку, та мочарище з одної сторони, а каміністі горбки й непроходима дуброва з другої здержали їх в ході.

— Оттут нам жити й богам честь віддавати, — сказали і забрали ся до будованя загород.

Нужденне було се житє. Привикли до похання землі і хову домашної худібки, не могли ніяк при звичаїти ся до нового й дуже трудного способу житя. До чого привикнеш довгими літами, від сього не відвикнеш і не наловиш ся так легко до нового. Бажа-

ли сіяти збіже, і годували коний, коров та овець, а не було як.

Мочарища не давали їм спокою.

Коли-б так небесні боги зволили висушити отсю долину і перемінити її в плодовиті ниви, нічого більше не бажали-б ми у житю! — Зітхали бідні мандрівники і молили ся о ласку і поміч. І ся ласка й поміч прийшла....

На самім краю дуброви поставили камінний жертвенник під великанським старезним дубом; тут збирали ся на молитву і жертву у відповідний час.

Людська сила марна, та Божа сила всемогуча. Послухайте, що стало ся. Назвіть се так чи инакше, а все буде Божа сила.

Зачали болота висихати; повянули шуварі і очерети, поділи ся кудись численні жерела підземної теплої води... Дикі качки, не маючи доброго захисту, перенесли ся у інші сторони. За ними поплентали ся довго-дзюбі гупала й поменше птацтво. Мочарища зачали перемінювати ся у плодовиту землю.

Проминуло кільканайцять літ, поки із сусідних пригірків покотили ся перші теліжки із деревляним плугом і виорали першу скибу, на превелику радість бідних поселенців.

Велике було торжество в громаді, як по недовгій часі ціла долина зазеленіла ся, вкрила ся зеленим збіжем; як тут і там вистрілила із землі овочева деревинка, а й хазайські будинки показали ся недалеко від нив! Плодовита земля усміхнула ся до сонця своєю красою; і людські лица розрадували

ся і з неописаною вдячністю піднесли ся до небесних вишин.

— Поки нашого життя, дякувати будемо всемогучій силі, що вислухала наші молитви і таким великим добром нас обдарувала! — Говорили і наказували своїм дітям, щоби не забували ніколи за се добродійство.

Велика долина, де було колись дике мочарище, перемінилася в красну околицю. Коло людських загород завидніла ся худібка, перед дверми кожної хати, загавкала весело вірна собака; серед жнив побренькували серпи й коси і лунали щирі пісні.

Весело було, як на весну повертало сонце з теплом і радістю і зачинало будити природу до життя! Ціла громада з усіх боків збирала ся тоді на краю дуброви, під старезним, розлогим дубом, складали жертви ласкавим богам й обкидали ся золотистим зерном, бажаючи собі взаємно щастя й доброго урожаю на недалекі жнива! Сьпівали тоді веснянок, уряджували забави, заводили хороводи на возвеличене приходу весни і сього бога, що теплим лучам сонічним казав плодовитим нивам скинути із себе сніжне покривало і приймати у пухкі обійми здорове зерно, кинене людською рукою! В кожній порі року мали свій обряд і свою радість. Не забували на Божі добродійства, а й Бог ласкавим оком поглядав на них і їх загороди.

Поки серце людий було без хитростей і злоби, доти гаразд панував у кожній домівці. Та стало ся зинакше.

Появив ся кукіль між золотистою пшеничкою. Один із громади пристрасний і гордовитий чоловік,

не зумів пошанувати Божої волі і не вдоволився своєю пайкою. Захотів цілу плодовиту долину собі присвоїти. І присвоїв. Одних залякав, других силою викинув з їх власної хатини, інших звів облудним словом.

Запряг у шаянцизяне ярмо благородних людей, а тих, що бажали опертися на насильство, прогнав пшавом далеко від прекрасної плодової долини.

— Я тут пан і я один приказую! — крикнув рішучо.

І люди погнули свої карки у тяжке ярмо.

Пропав спокій із щасливої колись громади. Плодовита долина золотистими нивами вилискувала ся до сонця, птацтво висьпівувало в густій зеленій діброві свої приманчиві пісні, усьо в природі радувало ся, а тільки людські лиця не знали радости: разом з насильно-закованою волею пропав гаразд. Ходили з похиленими спинами на загарбані від них ниви, обливали їх своїм кровавим потом, зітхали жалібно і надіяли ся...

— Не вже-ж все буде отсей катюга коверзувати над нами і не дасть віддиху?

На домір нещастя ударив грім у старезного кріслатого дуба на краю дуброви, розколов його на двоє, ще й жертвенник поторощив у порох. Люди заломали руки і кинули ся будувати новий. Та безсердечний кат-самозванець крикнув строго:

— Не позволю відбудувати жертвенника!

— А як-же ми будемо без жертви і молитви? — лебеділи люди.

— Се мені байдуже! Як я без того всього обходжу ся, то й ви повинні обійти ся.

І люди обходили ся, як могли.

Минали не десятки літ, а цілі століття. Плодовита долина змінила ся цілковито. По самій її средині станув величавий двір, побудований з темного, грубого каменя; а високі башти і вежі підносили ся гордовито в гору; гарні, розлогі дерева; отїнювали його із всіх боків. Високий, кріпкий мур біг довкола замку і численних забудовань господарських і мешкань для служби. А далї смугами вили ся поля і левади аж до перших пригорбків.

Колишні загороди поодиноких господарств попропадали, ні слїду з них не остало; а їх властителї і наслідники перенесли ся з переляком поза сусїдні узгір'я і жили, як могли, вистерігаючи ся й кроком зблизити ся до страшного двора і його нелюдяних мешканців. Між людьми ходили всілякі чутки про се страшне місце і здогади і правдиві події сплїтали ся разом у якусь забобонну тревогу.

Нераз бачили вони, виглядаючи із страхом з поза тїнистих корчів на узгір'ю, як замкові брами відмикали ся, а з них вилїтав на шпарких конях гурток дивовижно-убраних людей, узброєних від ніг до голови.

— Куди отсе женеть ся се безбожне племя? — питали ся люди тревожно.

І дійсно, покількох місяцях вертало знов панське товариство до свого страшного замку і везло за собою кілька возів, навантажених чим-то дорогоцінним, бо нікому з посторонних людей не удало ся ніколи доглянути, що се такого привезли пани із своїх загадочних прогульок. Сейчас по сїм зачинали ся в замку забави: Всї вікна блєстїли цілими ноча-

ми від ярких світел, чути було грінку музику і людські п'яні крики, їздили ся тайки незвістні нікому із селян гості... Після кількох днів дикої забави виходило ціле панське товариство із самопалами на лови безмежню дуброву. Сотки гончих собак, за ними наганячі — хлопці, а далі самі бундючні ловці і дивно-пристроєні дами влітали з диким галасом у гутінки поважного ліса. Біда була тоді кожному по-сторонньому, що случайно заблукав ся у гущавину, або з цікавості хотів оглянути панську забаву: після кожних ловів не обійшло ся без смерти мужика-ратая. Як дичина не дописала і бундючне паньство вертало люте у свій проклятий замок, то горе було стрічному чоловікови, що случайно навинув ся під око безсердечних ловців: возьмутъ його за ціль свого самопалу, як звіріну!

Від двірської служби годі було також щось певного довідати ся. Така-ж бундючна, як і паньство. Тільки зневажливе слово і на гайку мали сї посіпаки для бідних людей! Одним словом: панський двір був для околичних мужиків більшим нещастєм, як саме пекло; вони хрестилися, мов від нечистої сили, коли мусіли переходити мимо і дякували Всевишньому, як удало ся їм минути се страшне місце без пригоди.

Час не стоїть на однім місци, а біжить, як водиця в шпаркім гірським потічку. Змінюють ся часи й люди. На краю дуброви, де стояв в давнину жертвенник поганським божкам, стояла тепер невеличка церковця християнська. Збирали ся тут люди з цілої околиці на молитву і прославляли правдивого Бога.

Всі приходили сюди з діточками й жінками, тільки не було видно між ними нікого з мешканців страшиного двора. Се дивувало і смутило благородних мужиків.

— Як-же се може бути, — говорили вони, — щоби отсе напушисте паньство жило без Бога і церкви? І як за таке грішне і безбожне жите має благословити Бог теперішнім мешканцям а й їх потомству?

Не добром тут пахне, — одвічали старі люди, покиваючі головами. — Велій Бог і терпеливість у Нього безмежна! Так колись спаде на се беззаконне племя кара Божа, мов грім із ясного неба і не буде часу ударити ся в груди і спокутувати тяжкого гріха!

Коли Данило Крутиверх опинив ся після довгої і багатой в пригоди мандрівки на узгір'ях плютигачських, у дворі проживав старий пан Януш Конецпольський, потомок давних завадіяк і опришків, що цілими століттями лякали околицю своїм гулящим житєм. Він був середних літ мущина, пристрастний і неуступчивий, лютий і кровожадний, самолюбний і розпусний. Околиця, що належала до його маєтку, розтягала ся на десятки миль. Панщизняне ярмо, що так страшно віло ся в кров і кости нашого народу, було чи не найстрашнійше в добрах Януша Конецпольського. Ні ласки, ні милосердія не шукай нього. Люди ходили в ярмі і свою кров і піт проливали для його користи, а за се діставали побої, глузвання і нелюдяне обходжене. Жінка Конецпольського була, казали люди, дуже удатна красою, добра сер-

цем й ласкава; та годі їй було щобудь доброго зробити для підданих, бо муж її поводив ся з нею по-нелюдськи, а навіть побивав її немилосердно. Замикала ся вона отже із своїм сином-немовлятем в замаслій кімнаті і була чи не більше нещасливим еством від тих панщизняних робітників, що цілими днями гнули свою спину по панських ланах.

— Запізнавши ся з людьми, Данило Крутиверх, не міг початково зрозуміти сеї панської поведінки. На Запорозькій Січі були свобідно і весело; від московської неволі утікав він так шпарко як широко-крилий орел, добувши ся із заставленої сітки, а тут трафив на гіршу ще неволю. Який рік або й більше не переставав він говорити людям цілої правди:

— Братя, — кричав до них бувало, — чи-ж не така сама душа безсмертна у вашім тілі, що й у нього, та чи не той сам Всевишній промишляє про вас, що й про нього? Хто йому дав право до тлх широких ланів, що їх оком не змірим, та й яким правом маєте ви його стороли напихати плодами ваших рук? Добрий Бог для всіх создав воздух, воду, поле і дуброву, а не тільки для панів! Доки в ярмі будете ходити? Доки будете перед паном спину нагинати?

Люди признавали рацію Даниловим словам, та тільки покивували головами на його молодечу ширість.

— Ой, небоже, побудеш тут кілька літ поміж нами, инакшої пісні засьпіваєш, — говорили. — І нам хорошо зажити-б на волі, коли-б так можливо. Що-ж зробимо? Не підемо на лан, то з голоду поздыхаємо, ще й канчуки панських посіпак пітнуть в кусні християнське тіло.

Пізнав зебавам Данило, що нічого поки що не вдієш проти панської самоволі й бути. Усунувся отже на самий шпиль гори у закутину дуброви, збудував чималу загороду і засадив сад. А що із самої садовини не вижиєш, так заложив пасіку, а у вільних хвилях блукав по безмежній дуброві, уганяючи ся за звівірною. З людьми перестав сходити ся. Жалко йому було тих благородних мужиків, а не було способу їм дати поміч. Порівнюючи колишнє своє свобідне житє на Січи з теперішнім, прийшов до переконання, що найкраще буде у затишнім куточку каландати своє житє і находити найбільшу житєву роскїш в мріях про колишні дні слави. А що самому трудно було порядкувати невеличким хазяйством, пасікою й садочком, Данило оженив ся й зажив тихим, сільським житєм. Забувало ся поволи всьо пережитє, а ще як після року супружого житя уродила ся йому донечка, Галина, — Данило став мов не той. Цілими днями, було, пересиджує із жінкою біля колиски, вдивляєть ся в голубі оченята своєї дитини і говорить:

— Послав нам Бог щастє, і таке щастє, про яке я ніколи й не мріяв. Щоби тільки здорова виростала, нічого у Бога більше не бажати-му.

І виросла Галина на славну красавицю. Не сю красавицю, що то перед сьвітом пишаєть ся і на повхали чекає, а сю, що то криєть ся у тиші низької хати, у побожности і смирности. Данило Крутиверх то радував ся донькою, то сумував.

— Гей, гей, милий Боже! Кому-ж бо се дістанеть ся Галина в руки? Яку долю найде у сій закутині,

де зі всіх боків визирає людська нужда й самоволя панська?

— Таку долю, яку Господь Бог їй пішле, — одвічала побожно Данилиха.

— Бою ся я за Галину, — говорив Данило, затискаючи серед великого внутрішнього болю уста, — щоб їй яке лихо не лучило ся.

— А якого-ж лиха ти боїшся?

— Якого лиха? Одно лихо всіх нас гнобить; воно виходить із сього клятого двора на долині. Коли йду біля нього, здригаю ся цілий.

— От привиджуєть ся щось тобі! Хвали Бога, що Галина здорова й уродлива, та проси для неї долі. А Всевишній вже знає, яку їй долю післати.

— Виросла Галина, як рожка. Минуло їй саме сімнайцять літ. За сей час чимало змінило ся у дворі. Старий Конєцпольський повдовів. Кажали люди, що строїв свою жінку, щоби свобіднійше було розпустувати. А молодий його син, двадцять-літний молодець, перейшов свого батька у сваволі й лютости. Ще ніколи двірські слуги, а й дооколичні кріпаки не були переняті таким великим страхом, як від тоді від коли зачав гуляти молодий Конєцпольський. Чи було за що, чи ні, катував людей немилосерно, видумуючи нераз диявольські кари на кріпаків, щоби тільки заспокоїти свою нелюдськість і кровожадність. Данило Крутиверх нераз бачив молодого двірського завадіяку, як шмигляв на кони доріжкою попід дуброву, з рушницею, перевішеною через плече, і від першого разу почув до нього таку непереможну ненависть, що не знав що діяти.

— В отсім сидить самий диявол! Стережи ся перед ним, християнська душе! — подумав він.

А коли Галина випитувала ся цікаво про дивний двір серед плодовитих нив і садків на долині, то малював їй його, як яскиню розбійників, перед якого треба добре сокотити ся, щоби не попасти в лапку.

— Ніколи й не диви ся в сю сторону, де стоїть двір, моя люба доню.

— Не буду, батеньку! — одвічала Галина. — Та чи не переборщили люди, розказуючи такі нелюдяні і погані історії про жителів сього двору.

— Сокоти ся, дитино і благай Всемогучого Бога, щоб хоронив тебе від всякої напасти.

Мірошник говорив нинішньої ночі зовсім недбало; так неначе розказував неразо, ще й до того яку-тє загально-звісну історію. Не дивниця отже, що славетне товариство підхмелених мужичків майже не звертало уваги на Ришняка, а підкроплювали ся варенихою так довго поки голова держала ся бодро на карку. Опісля-ж по черзі укладали ся на соломі і хропіли так сердечно, мов у своїй хаті на печі. Хоч грішно самохвальбою жити, та мушу сказати прямо кожному, чужому чи своєму, що я один-одніський слухав уважно мірошникового оповідання до самого кінця. І нехай не у гнів буде сказано, тільки тому слухав, уважно, щоби не уразити щирого оповідача; щоби не сказав Ришняк:

Он, бач, їм розказуй, а мужичня кепкує собі з тебе таки під самим носом! Побий мене вража сила, коли кривлю душею! Його історія була нудна, а навіть нікчемна. Куди-ж так розказувати хрещеним людям про деревину й жерела, коли отсю Божу твар

стрічаєм на кожному краці! Гаразд,, що хоч попередня історія про безголового парубка чимало завдали ляку моему серцю, а то після отсього нікчемного оповідання погадав би в душі, що мірошник блазень і нічого більше.

— Що-ж тепер мені робити? — гадаю собі, коли у кімнаті затихло, хоч маком сій, а гробовий стукіт фолюшів уріс до такої сили, що млин, здавалося, западав глибоко у землю від кожного удару.

— Чого-ж се ти, парубче, суятишся? — питає нечайно Ришнюк своїм ласкавим, гладким голосом.
— Чому не кладешся до сну, як отсі сердеги?

— Чомусь не хочеться спати і сам не знаю, чому, — одвічаю.

— Чи не налякав тебе своєю історією?

— Зовсім ні.

— То спи, а не куняй. А не думай, що дерева і жерельце на плютинецькій горі звичайне собі жерело і звичайні дерева! Чи йшов куди через сей горбок?

— Дядечку, кожних жнів сотню разів спав під дубами і пив жерельну водицю...

— І не знаєш, яку водицю пив і у якій тінї лежав...

Мені мурашки пробігли поза шкіру.

Мірошник говорив незвичайно поважно, а до того вплялив у мене свої сині очі так дивно, як ще в життю не дивився ніхто на мене.

— От, тїнь, як тїнь; та й вода, як вода, — проїдлив я крізь зуби, а в горлі мене здусило, що й вимовити добре було годі. — Нечистої сили там нема, коли хрещений нарід біжить на сей горбок у літну

спеку, мов по здоров'є.

— Так ти гадаєш, козаче, що тільки нечиста сила страшна, а Божої сили нема чого лякати ся?

На се не знав я, що одвітити.

— Лягай спати, — промовив строго Ришнюк до мене. — А як доведеть ся тобі бути случайно на моголиці, то не дрімай, блазню і не думаю про се, чи багато каші молошної поставлять тобі на вечерю в пан-отцевій пекарни; ти радше послухай уважно, яку мову ведуть над тобою дубові шуми і що їм відказує у одвіт журкіт кернички...

— Спасибі за щиру пораду дядьку, — сказав я до мірошника, улягаючи ся вигідно на м'якій соломі саме під боком пьяненького Клубка..

Ніч. Така темна, що нічого в кімнаті не видно. Чути тільки шелест соломі, хроніт або покашлювання пьяниць і уривані слова, вимовлювані крізь сон. На дворі мусить бути хмарно, бо не вливаєть ся до кімнати ні місячне, ні зоряне світло, як попередньої ночі. Чому-то не хочеть ся спати. Бажаєш хлипнути свіжого воздуха, а тут тобі місто нього пливе у груди смердячий дим з люльок і сопух варенухи. Ще й до того Клубок так лихо уклав ся на соломі, що зігнув ся по середині і обома великанськими чоботищами опер ся о стіну, лишаючи мені місця завбільшки решета. То сиджу, то лягаю, маючи Клубкові ноги саме під спиною. Глоджуть немилосердно. Відсуваю то в один то в другий бік, не помагає. Ще й до того бою ся, щоб не почастував кулаком з просоня.

Перележав я так поза північ і в голові мені почало колотити ся, мов у сім млинї, до якого мене так тягне невидимою силою. Дивне диво! Здавало ся

мені перше, що Ришнюкові слова — пусте верзякане, а тут тепер дрожу цілий, і сам не знаю чому, згадуючи оповідане. Темно, хоч око виколи. Впяляю очі у сю темряву раз, другий... Щось неначе видієся переді мною... Млинські стіни кудись зникли і ось недалечко таки проти мене „могилка” з двома дубами і срібним жерелом. Бачу, як листе дροжить на кучерявих вершках галузок і водиця виплигує хрустальними струмочками з під могучих корінїв. Чи се сон? На хвилину щезли привиди, та по хвили знов завидніла ся перед моїми очима „могилка”, на якій я так багато разів спочивав, не думаючи навіть, що за чуда-дива прикладають люди до неї.

Так мучили мене сі дивні привиди майже до самого раня. Оповідане Ришнюкове зачало набирати у мене нової вартости. „Що се за могилка; що се за дуби; що се за жерело?” — питав я себе заєдно і не міг ніяким чином найти доброї відповіді. Треба ждати до вечера. Не було ради. Нетерпячка моя ще й тому так дуже мене мучила, що сїчас після сього, як я підвів ся із соломи і перехрестив ся, шепнув мені Ришнюк звичайним шовковим голосом, що на мене черга сипати збіже у кошницю. Цїле отже передполудне вертів ся перед моїми очима русявий мірошник, а якось не доставало мені відваги, поспитати його о дальшу історію „могилки”. Він запримітив сю мою цікавість і неначе нарочно підходив частенько до мене, питав ся о маловажні річі і підсміхував ся своїми ласкавими очима.

В полудне мусїв я чимчикувати домів, щоби зробити лад на обійстю. До пекарні і не забігав. Стратив охоту з ким-будь бачити ся. Навіть пан-

отця уникав, щоб не замітили мого неспокою. Аж вони самі, угледівши мене в ганку, плеснули в долоні.

— Ходи по сюди, Матвію!

Підійшов я ближше.

— Ти молов нині, як бачу, — кажуть пан-отець.

— Молов пан-отче. Нині в ночі, або в завтра рано може скінчу. Пиняво йде..

Пан-отець глянули на мене здивовано, аж люльку на довгім цибуху випустили з губи.

— Ти щось слабий, Матвію. А може не спав, слухаючи Ришнюка?

— І спав і не спав — кажу спокійно. — Сам не знаю, чому се моєї голови сон не брав ся.

Здасть ся, не було й причини.

— Може за багато налигав ся сивухи, — промовили з жалем. — Уважай, Матвію, не пий сього клятого трунку, а ще й до того у млинї. Пяної голови найрадше нечиста сила чіпаєть ся.

— Я її клятої не так дуже потягав. Не було коли, як Ришнюк розказував чуда-дива про „могилку”....

— Гм... про „могилку” мірошник говорив. За старими людьми розказує, а й чимало свої брехні доложить... Та може й чимало правди є у його оповіданю... „Велій еси, Господи, і чудні суть діла Твоя”...

Мені полекшало на серцю.

— Так отже — гадаю — не вяжеть ся історія „могилки” з нечистою силою!

А до пан-отця:

— Я й таксамо погадав, тільки-ж не був годен сказати словами Писанія...

На сїм покінчила ся наша розмова.

ЧЕТВЕРТА НІЧ У МЛИНІ.

Над плютинецьким ставом.

І шумить і гудить,
Дрібний дощик іде...
(Народна пісня).

Сього вечера був перший в млинській кімнатці. Може для кого видасть ся се прямо безсоромним ділом пхати ся наперед там, де поважнійші люди повинні мати перше місце.

Так що-ж робити коли нетерпачка почути дальшу історію „могилки” приголомшила у мені всяке почуте чемности й соромливости.

Впрочім; мені навіть не було-б прийшло се на думку, коли-б не сам Ришнюк; він увійшов до кімнати слідом за мною і зачав розмову.

— Ти трохи поспішив ся на наші сходи, Матвію, — промовив, ударивши мене з легенька по плечу білою від муки рукою.

— Не було діла, та й тому забіг скорше сюди, дядьку, — одвітив я.

— Кучно буде ждати на товариство, — каже мірошник.

— Разом з вами, дядьку, або хоч близько вас хорошо поскучати...

— А мені здало ся — одвічає Ришнюк, — що

учора ти доволі був на мене сердитий. Чи не за моє оповіданє? Бач, козаче, се так: усяка братія тільки й сього виглядає, щоби казка була інтерна, страховітна або безмежно шутлива від самого початку до кінця. А з кожною історією то так, як ось з будівлею...

— Не у гнів вам будь сказано, — вирвало ся мені, — то ви, дядьку, порівнуєте історію до будівлі, як непрячком кажучи, п'ястук до носа...

— І се гарне слово, — зареготав ся щиро Ришнюк, не показуючи по собі найменшої урази. — Та ти, Матвію, ошибнув ся. Не береш до голови панотцевих слів... Гляди: наскладаєш на купу усякої деревні; дубових дилів, платов, дощечок і усяких інших причандалів. Глянеш на сей крам і кажеш: не-гаразд се, не-добре те; а усьо разом купа незугарного деревища. А як небавом зачнеш класти кожную річ на своє місце, тут утнеш, там надточиш, позбиваєш, пиміряєш — сплеснеш в долоні і скажеш: гарна, чудова будова! Так і з кожною казкою.

Мірошник мав рацію і мені ніяково було відзивати ся. Помовчавши хвилю, кажу несміло:

— Чому-ж бо отсе до тепер нема братів мужиків?

— Відай нині не багато їх буде. Чи не глядів на західну частину неба? Знімаєть ся на старшню бурю. Добре, що маємо дах над головою.

Відай і до коршми не буде як почимчикувати по горівку. Лячно йти.

— Куди лячно, дядьку! — крикнув я. — Я-ж отсе сам поскочу, коли конче треба.

— А вже-ж, що конче. Серед бурі нічим кращим не займеш ся, як чаркою. Скорше забудеш, що на дворі „преставленіє світа”. Гаразд, що у тебе добре серце. Поскоч і принеси цілу квартиру. Не треба більше. Не буде кому і так лигати крім час.

— Добре, йду.

Пізнав я хитрість мірошника аж тоді, коли шинкар подав мені квартиру горівки і заправив цілого карбованця. Не було ради. Добув я свого власного карбованця, заплатив і вернув до млина. Ришнюкові неначе й на думку не прийшло, що він забув дати мені гроші на горівку, а мені чому-то соромно було просе згадувати. Так і осталося.

На дворі тимчасом заводило ся дійсно на велику хуртовину. Зачинав шуміти вихор, річне плесо почорніло і покучерявило ся від неспокійних філь, а горі-горою тяжкі, олов'яні хмари покрили небо від краю до краю. Високі тополі, що стояли рядом по обох боках греблі шуміли і тріщали від сильного вітру. По битій дорозі, що білїла над рікою і вела прямо попри коршму, не було видно ні одної душі.

До млина не приходив ніхто; у бурю годі молоти. Вже добре стемніло, як приплентав ся мій любий Клубок; він був вже такий підхмелений, що навіть не поздоровкавши ся зі мною, почимчикував прямо до кімнати і зачав шнирити біля розваленної печи за фляшкою, що невідклично мусїла тут бути кожного вечера. Не найшовши її в означенім місці, заляв здоровенно під вусом і поклав ся на соломку. Мені жаль стало добросердного п'янички; щоби його розрадувати, поступив я до середини. Та тут-же з-надвору так страшно зашуміло від бурі, що мимохіть

забув я на Клубка, а допитливо глянув на мірошника, що йшов за мною.

— А що, чи не говорив я щирої правди? Відай, крім нас трьох не буде в млинї і живої душі. Іди-но, Матвію поспускай на лотоках заставки! Не будемо нинї молоти!

На лотоках годї було вдержати ся на ногах. Буря шалїла з великою силою, а дощ лив цілими потоками; за хвилину вернув я до кімнати цілий перемоклий до нитки, ще й до того дуже затревожений.

— У-у! — гадаю собі. — В таку хуртовину почувати у млинї!

Так отже довело ся нам у-трійку перевести четверту з ряду ніч у млинській кімнатї. Се численне товариство, що було тут попереднього дня, здало би ся нинї для разради!

Мимото однак поведенцїї не змінено в нічїм: заправлена горівка пішла чергою між нас трьох, почім Ришнюк відкашельнувши, зачав оповідати. Йому, видко, було байдуже нинї, чи слухає його двох таких шалалутїв, як ось Клубок і я, чи ціла громада...

ПАНИЧ І ГАЛИНА.

Ой, і зрада,
 Чорні очі зрада!
 Чом' у тебе, милий,
 Не щирая правда,
 Не все щира правда.
 .(Народна пісня).

Стежив Данило Крутиверх за своєю красунею-донькою сїд-у-сїд. Разом із жінкою вволяли її кож-

де бажане і як могли, привязували до порогів невеличкої хатини. Для кого плекали її, не знали. Покищо для себе самих. Всьо, що робили, або чого надіяли ся, — було для Галини. Благали Всемогучого о добру долю для неї. То з розкішю, то з тревогою поглядали, як дівоча краса розвивала ся, мов найпишнійша рожа в панськім огороді.

Після своєї безмежної туги за запорожськими вольностями найшов Данило чарівне успокоєнє; майже діточа невинність Галини, її глибокі, розважні очі русяве, шовкове волосє, стрункий стан, і ніжне поведєнє — любов до родичів заступило вповні для підстаркуватого Запорожця колишне бурливе, півдикє степове жите. Галина з ним усюди: вложивши чимале ситко на пречудну головку, помагала батенькови у пасіці; ходила з ним до поблизької річки на рибу несучи за ним у мішочку зложену сїтку; брала лен на невеличкій нивці за хатиною, та займала ся городом яринним і цвітником. Від ранної весни до пізної осені лунав її срібний голосочок по невеличкій загороді і вливав у груди щасливих родичів невимовну розкіш. До того усім цікавила ся, найбільше-ж загадочним двором.

Нераз, бувало, питає ся Галина у свого батенька:

— Батеньку, розкажіть мені, що се за двір у долині, такий понурий і дикий; та й що за люди у нїм мешкають? Чи такі-ж, як і ми-

— Сей двір — проклін Божий; а люди — вероги хрещеного народу і Божих заповідий.

— А бачили ви, батеньку, коли мешканців сего двора? — питала цікаво дівчина.

— Бачив нераз; та жалую, що поглядав своїми

очима на таке беззаконіє! Не гляди, доню, ніколи у сей бік, де маячіють старезні двірські мури.

— А яку-ж пакість роблять вони добрим людям? Чи бють їх, мордують, у тюрми саджають?

— Гірше, дитино! Бо не дають людям розвинути сили духа; не дають глянути в мене обличчя свободи; не дозволяють, щоби люди жили на сій землі, як братя, після Христового Євангелія.

— То вони такі недобрі і безсердечні...

— Безсердечні дитино.

— Вони-б і мені зробили лихо, коли-б я з ними стрінула ся?

— Не питай мене, доню більше; радше не думай про сю долину із страшним двором.

Та Галина не переставала думати; у своїй головонці уявила собі панський двір, як щось дуже пишного, на що стояло би глянути і не наразити ся на шкodu.

— Коли-б не батенько, так я давно вже була-б побачила на власні очі то всьо, що люди, не бачивши, розказують...

Лиха доля довела таки дівчину до знакомства з мешканцями двора. Хоч як батько-мати стежили за донько, та такі не всьпіли...

Раз перед самими Зеленими Сьвятами пішла дівчина до ліса на суниці.

— Над самим ровом дуброви росте їх чимало! — говорив батенько. — Не заходь у глибину, бо можеш заблукати ся. Дуброва тягнеть десятками миль; пропасти можна серед лісових гушавників і пропастих.

— Не піду далеко, батеньку, — одвітила щиро Галина і мов ясочка, скочила через рів у дуброву.

Чарівний легіт ледви чудного холодного вітру ніс ся з поміж струнких, темних смерек, що рівними рядами збігали збочем недалеко від рова. Пташня висьпівувала своїх пісень різнородними голосами і перелітала веселенько з гілки на гілку. Часами скороного серна вибігала над самий берег дуброви, підносила високо голову, роздивляла ся второпними очима на всі боки і чиммерщій зникала у гущавнику, звітривши присутність людини. А по землі, поміж рідкими корчіками ліщини! Боже милий! Нема маляра, та й нема таких чудних колірів, щоби ними змалювати сщ прямо повинь препишного цвѣтя! Червоно-фіолетові медунки з грубим; волохатим листем наставляли свої солодкі вузонькі чашечки до гори, та й неначе приманюють пчілоньку сердечною мовою, невовимою для людського вуха: „ходи до мене, забери собі усю солодоц і занеси чоловікови на пожиток”. А тут знов сині і білі дзвіночки посхиляли рядочками свої корони і вимахують ними під подув тихого вітру, неначе видзвонюють красу ліса перед гостем — чоловіком. Там омела купками розсіла ся біля деревних корінїв і біленькими головоньками, мов цікавими оченятами, роздивляеть ся докруги. А далі корчі вовче-лиха з червоними пів-розрубаними цвѣтами-ягодами кланяють ся звільна перед гуртами жовто-цвѣтного кровника і розхідника, а поміж ними дивно-пахущий цебричок криєть ся між темно-зеленими лавами барвінку і високих корчів папороти. Нема кращої картини, як почва дброви, засипана пахучими цвѣтами!

Ускочила в дуброву красуня Галина і станула, мов вкопана на вид такої невиданої пишноти цвѣт-

ної Поставила глиняний глечик під кущем калини,
 станула на середині цвітистого моря і засьпівала
 дзвінким, срібним голосочком:

„Ой летіла зазуленька
 Понад море, в гай,
 Тай пустила сиве пюрге
 У тихий Дунай,
 Тай пустила сиве пюрге
 У тихий Дунай.”

Дівочий сьвіжий голос розбив лісову глушу і
 полинув дзвінким гомоном аж понад вершки кучеря-
 вих дубів і розплив ся протяженою луною у задум-
 чивій небесній синяві. Здавало ся, що навіть ли-
 сточки на корчах калини задрожали з росоші, а лег-
 кокрилі дубровні сьпіваки замовкли, поглядаючи із
 затишних кублів на незвайного свого соперника,
 що стоїть от-там серед пахучого моря зелени і цвітів
 з личком, мов найпишнійша рожка, із золотисто-руся-
 вими філями, волосє, що їм саме сонічне проміне
 завидує блеску і принади і з чарівними очима, в яких
 розкрила ся ціла глибінь дівочої задумчивости й не-
 бесної невинности. А пісня лине без упину лісовими
 просторами і вириваєть ся з обіймів тихих сумерків
 сон на шовкові левади, де зелена травинка шопотить
 любою мовою із пустієм-вітром і на мережані ниви,
 де сьвіжий колос набирає із сонічного проміня сріб-
 ної й золотистої краски:

„Плини, плини, сиве пюрге
 Долі за водов,
 А я собі молоденька

Човном за тобов.
 А я собі молоденька
 Човном за тобов.”

Невинність, цвіти і чарівна пісня в ям'ї про-
 биваєть ся тихе бановане за країнами чого-то небу-
 денного, принадного, а святого-чистого! Якою щі-
 ною закупити-б сі скарби, якою печаливостю бере-
 ти-б їх від ворожої затії, з якою розкішю глядіти
 на них душевними очима! Чи прогомонить коли їх
 чарівна мова? Ні, ніколи! Вона бе кріпкими по-
 кликами до людських сердець, розніжнює їх і неволить
 до погоні за ідеалами...

Упустила Галина у діл свої ясні очі і потонула
 в думках... Про що гадає ся дівоча головонька? Мо-
 же й вона сама не зуміла-б на се дати одвігу. За
 чим-то тужить і не знає, за чим. Пригортає до груди
 витичку пестрих цвітів і піснею промовляє:

„Приплинемо, сиве пюрце,
 На жовтий пісок.
 А там собі засьпіваєм
 Усіх сьпіванок.
 А там собі засьпіваєм
 Усіх сьпіванок.”

Щось шелеснуло поблизько. Темна тїнь за-
 крила перед нею золотисте сонїшне проміне. Дівоче
 серце стрепенуло ся. Підняла Галина очі і скаме-
 нїла....

На самім березі дуброви, на воронім конику, сидить пишний лицар і глядить палкими очима на дівчину. Праву руку притискає до грудий, а лівою перебирає нетерпеливо ремінні поводи. На нім гафтований контуш темно-вишневої краски, уланська шапка і сині шаравари, що тонуть у високих холявах лискучих чобіт. На сріблом шитім поясі висить шаблюка з хорошою різьбленою рукоятю. Сидить неповоротно на кони, неначе намальований. Смагалеве лице і затиснені уста додають його поставі відваги і неустрашимости. Тільки очі.. у них мов хмари блудять. Непривітні і повні люті.. немов каламутні жерела.

Глянула Галина на пишного молодця і примкнула очі. Задрожала, мов осиковий лист і не сьміє другий раз глянути на се нечаяне і дивне явище.

— Дівчино, — чує Галина дзвінкий молодечий голос, — не знаю, кого ти звеш своїм батьком-матір'ю; тільки се знаю, що кращої від тебе нема у сьвітї. Чи ти може дубровний привид, що манить до себе серце чоловіка, щоби його до руїни привести? Чи ти може красуня-русалка, що покинула свої хрустальні палати і пішла по сьвітї чарувати неоглядних молодців? Байдуже се мені! Один погляд твоїх голубих очий вартнійший від самого життя.

Галина не одвічає ні словечком. На хорошім її личеньку заграв румянець сорому, дивної роскоші і таємного переляку. Вона ніколи не чула таких слів.

— Що се? Що се такого? — питає її душа, затревожена дивною появою. Що мені робити? Хто се такий пишний сидить на воронім конику і про-

мовляє до мене новими і так чарівними словами? Його погляд палить мене.... Чую се і не знаю, що мені робити....

— Не бій ся мене, наглядна красавице, — лунає знов по хвили голос молодця, а в нїм дροжить по черзі то дика пристрасть, то жалібна просьба. — Не маю я на думці нічого лихого. Заманив мене сюди твій шовковий голос, а вчарувало твое личенько і тихі очі. Не жити мені без них. Чия ти чарівна дівчино?

Галина мовчала. В голові шуміла дика хуртовина незнаних до тепер думок. Синьо-білі чарочки диких дзвіночків падали до долу, виривані мимохіть її дріжучою рукою. А серце? Воно раз бажало, щоби пишний молодець стояв так проти неї довго-довго, то знов, щоби він чим-мерщій пігнав ся на воронім конику туди, відки приїхав.

— Чого-ж се ти мовчиш? — говорив лагідно молодець. — Чи вразив я тебе тим, що глянув на тебе і полюбив цілою душею? Чому не подивиш ся на мене? Чому не заговориш? Не вже я такий осоружний для тебе, що? Скажи хоч яким іменем тебе кликати, кого споминати у моїх мріях і зітханях сердечних?

Дівчина не знала, що з нею діється. Вона скоренько глянула на пишного молодця переляканим зором, а опісля метнула ся, мов скоронога серна, у гущавник, перескочила рів і побігла в напрямі хатини. За нею на здогін побіг стрілою дикий погляд молодого Конецпольського.

— Пожди, дика кізонько, моєю таки будеш! Не утечи тобі перед моїми сітями! Гарзд, що знаю, де

ти свою гарненьку головоньку клониш до солодкого сну....

Не спить Галина, а думає. Вікном її невеличкої кімнати вливається бліде місячне світло широкою пасмугою. На дворі тихо. Хіба з-далека доноситься глухий гомін дуброви і безнастанний рахкіт жаб з поблизької річки. У голові дівчини одна дума: хороший молодець на кони. Широко-отвореними очима вдивляється в світляну пасмугу.... Неначе вона жива; темніє-темніє і стає повоил зеленою дубровою. Ось їде нею поволи молодий їздець.... Так, се він!

О, Боже! — крикнула Галина і сіла на ліжку, протираючи очі.

— Що се тобі доню? — залебеділа матінка наляканим голосом, вбігаючи до кімнати; а переляканий й Данило станув біля ліжка дівчини і почав питати, чи не хора його любя дитина.

— Нічого, матінко! Нічого батеньку! Щось таке дивне приснило ся, я й скрикнула.

— Спи, дитино, спокійно! Нехай Всевишній хоронить тебе від всякої напасті, а навіть і від лихого сну, — промовляє матінка, цілюючи доньку в чоло.

Знов сама. І знов такі-ж думки і привиди. Не може їх відогнати....

Почало ся нещастє: молодий Конєцпольський, підглянувши, де мешкає чудна дівчина, почав частенько чвалати довкруги тихого хутора Данилового. Дика пристрасть розгоріла ся у його серці повною полумією. Се для нього не першина. Впрочім: такий споконвічний панський звичай, щоби звести невинну дівчину, а опісля без найменшого докору насміятися над нею і відпочнути від себе, як непо-

трібну річ. Галина полюбила молодого панича зі двора сердечною, невинною любовю. Хоч страшна пересторога батька перед двором і його мешканцями брєніла в її памяти, мов напрасна муха, та Галина потїшала себе у своїй невинности тим, що палкі любовні слова молодого панича є виразом його правдивої любови. . . .

Данило Крутиверх замітив велику зміну в поведєнє доньки, та не міг зразу догадати ся, що таке стало ся тим більше, що Галина крила ся перед батьком зі своїми стрічами з паничем. Минуло так кілька тижнів, поки нещасний батько не дізнав ся усього.

Він слїдив уважно кождий крок дорогої дитини і найшов причину її неспокою. Заридав ревними сльозами, стиснув широкою долонею груди, щоби в них не роспукло ся серце від нечаяного горя і сказав коротко до жінки:

— Пропало наше щастє! Пропала наша дитина!

— Що-ж такого стало ся? — крикнула в роспуці Данилиха і поблїдла, мов полотно.

— Наша Галина попала ся у сіти молодого нелюда зі двора!

— О, Матїнка Божа, ратуй нас грішних! — заридала Данилиха і упала на долівку мов підкошена билина.

Саме в сю пору увійшла Галина до кімнати. Вона побачила зімлілу матір і станула, мов скаменїла. Не знала, до чого вперед брати ся. . . .

— Що се вам, матусю? — питала переляканим голосом, заходячи ся коло матери.

Данило Крутиверх мовчав і тільки строгим зором глянув на доньку. Вона й сейчас усього догадала ся. В її груди зачала ся борба між любовю до панича, а любовю до коханих родичів. Студений піт виступив на її біле чоло, уста посиніли, а очі не сміли глянути батькови-ненці в лице. Серце так дуже товкло ся їй в груди, що, здавало ся, вискочить, або розірветь ся у двое. Не могла добути голосу з груди; мовчки умивала поблідле лице матери, а другою рукою піддержувала її голову! По хвили Данилисї стало лекше. Вона зітхнула глибоко і отворила очі; зір її упав прямо на збентежене лице доньки.

— О доню, доню! Журонько ти і недоле наша! — вистогнала.

Галина повертала ся по кімнатї; мов п'яна. Не могла зясувати, яким чином так несподівано ся тиха, щаслива хатина стала пристановищем горя і роспуки.

— Се ти винна, ти! — докучливо кричав голос совісти.

А у одвіт говорили спомини гарних хвиль, लेकरитих на любови з паничем:

— Чим-же моя любов має бути нещастем для родичів? Чи-ж між ними не було такої любови в молодих літах?

Та се тільки на хвилю. Вид загриженої і півживої неньки викликував щораз сильніший неспокій в дівочім серцю.

— Хто-ж для тебе має бути милїйший? — питав докірливий голос совісти.

Чи бутний панич, що його ціла околиця боїть ся гірш діавола, чи отсі родичі твої, що ззеліляли

твою молодість, трудили ся для тебе і живуть тільки надією твоєї 'хорошої долі?

У відповідь на се страшне питання полили ся перлисті сльози по личку Галини.

Старий Крутиверх не сказав до доньки ні слова. Він ходив по хаті такий понурий, мов ніч. Темні, сьміливі очі блискали страшним огнем з під насу-
нених брів. Хвилями, унявши в жменю цілий жмут волося, потягав його немилосерно; то знов сїдав біля скрині і товк чолом до розмальованого віка, окованого залізом. Вкінці станув перед Галиною, що стиснула ся в самий куток біля мисника і плакала, закривши лице руками, промовив пів жалібно, а пів строго:

— Чи таку плату заслужили ми собі у тебе, доню?

Галина відняла руки від запалених від сліз очий і мовчки глянула батькови в очі.

Дикий переляк завиднів ся у сїм погляді.

— Чи на се ми тебе годували і плекали, мов цвітку в городі, щоб ти неколькоу неславу кинула на наші посивілі голови?

Дівчина мовчки слухала страшних батьківських слів і відчувала в серці, що вони правдиві.

— Чи не чула ти, доню, від мене, твогого рідного батька, як то вражі ляхи грабували нашу рідну Україну і люд хрещений запрагали в ярмо? Чи не плакала ти, моя дочко, не раз ревними сльозами, слухаючи про нелюдські вчинки діявольських, свавольних панів?

Галина заридала голосним плачем, а з її горла зихопило ся одніське слово:

— Плакала....

— Плакала, а тепер забула на всьо! — говорив Данило Крутиверх, а голос його дрожав від тяжкого внутренного болю. — Забула на се, що козак-Запорожці вірні сини свого краю й народу, засівали поле ляхськими трунами і розливали ріками ідолську посоку, щоби свобода процвітала на українських просторах і щоби по нашу долю не посягала ляхська рука!

Помовчав хвилину і говорив дальше:

— Галино! Ти одинока і найкраща наша доля! Спомини про давно-минуле й надії на будуче у тобі одній! І ти, наша люба доле, віддала сама себе лютому катови, проклятому виродови, що крім сваволі й грабежі нічого більше не уміє!

— Батеньку, не убивайте мене вашими словами! — крикнула Галина.

Данило Крутиверх зареготав ся страшним, проймаючим до кости реготом. Галина мимохіть поступила в-зад кілька кроків в напрямі пів-отворених дверей.

— Не я тебе, а ти нас убиваєш твоїм неспасеним гріхом, невдячна дитино! Подоштала батьківську пересторогу, оплювала наше слово, кинула тяжкий сором на імя старого Запорожця, свободолюбного і чесного козака! З Ляхом полюбила ся! Ще й з найбільше нікчемним! Сором тобі, моя доню! Проклята будь хвилина, коли перший раз промовила ти до мене любим словом „тату”! Нема тепер доньки у мене! Була, та утопила ся в ляхськiм багні!

Слова старого Данила були молотом по душі нещасної дівчини. Не була в силі довше видержати. З диким голосом роспуки метнула ся з хати, перебігла подвір'є і зникла в зелених гущавинах дуброви....

— Даниле! — залебеділа його жінка. — А майже милосерде для дитини! Та-ж вона у нас одинока! Ще не пропала надія!

Старий Крутиверх говорив більше із жалю, як з лютости. Він бажав острыми словами відорвати донькі від паничевого залицяня і положити кінець сій любови, що була, по його думці, великим соромом для козацького імени і заповітом Божої кари.

— Всемогучий Боже, — заголосив, піднімаючи свої руки до образів. — Допоможи Твоею святою ласкою уратувати мою любу дитину!

Похилив свою сиву голову на груди, а по хвили підніс її в гору з видимим кріпким постановленем. Глянув на-двір крізь невелике віконце і промовив глухо:

— Достану я тебе у свої руки, розбишако двірський! Чим скорше, тим ліпше!

І вийшов з хати, мов буря-хуртовича.

— Христе — Спасителю, — молила ся Данила, поглядаючи у слід за мужем, — хорони нас від страшної пригоди, від нечайної пригоди!

Дрожить і гуде зелена дуброва, неначе серед громовищ-хуртовини: Свист, гук рушниць, накликування хлопців, брехіт ловчих собак, шум від тисячок крил утікаючої лісової птиці, іржане коний, гамір, крик і сьміхи мужеських і жіночих голосів:

Се панські лови.

Назіжджало ся доволі паньства з цілої околиці на забаву. Від ряду літ не памятають дооколичні мужики такого дикого вереску в дуброві, як нині. На чималій поляні недалеко від рова, на самім шпилю гори розбили велике полотняне шатро; у нім розіставили столи і накрили їх до обіду. Оподалік від шатра стоїть молодий Конєцпольський, опертий на рушниці; лискуча шабляка вихитуєть ся при його боці. Чогось нахмарений і непривітний. Недбало відповідає на питання батька і майже не звертає уваги на вистроєне товариство, що стоїть довкруги. Хто гляне на нього, мусить подумати, що його думки кудись инде блукають, а не займають ся зовсім ловами, ні радощами зібраних.

— Остогидли мені отєї лови, — говорить, похиливши голову. — Все одно і то саме, можна занудити ся.

— Як тобі не по нутру ловецьке ремесло, так не жалуй хоч сеї приятности другим, — одвітив батько.

Молодий Конєцпольський махнув легковажно рукою і хотів поступити до шатра, коли саме тоді почув ся шелест недалеко від нього в гущавнику і на поляну виступив певним, відважним кроком Данило Крутиверх. На нім широчезні козацькі штани, підперезані широким поясом; біла сьвяточна сорочка, а на ногах малі чобітки, що майже никнули у фалдах широких шараварів. Тільки на голові не мав жадного накритя, сивавий волос, поковданий від подуву вітру додавав його строгому обичаю ще більше зловіщої поваги; а очі видали довкола блискавиці гніву. Не завагав ся ні на хвилю, а бадьорним кроком сту-

пав різко в напрямі панського гуртка по середині ко-
трого стояли оба мешканці двора, батько й син.

Молодий Конецпольський задрожав на цілім тілі;
його долоня мимохіть уняла кріпко рукоять шаблі. Ли-
це-ж його так страшно поблідло і посиніло, що подо-
бав радше на опира, як на чоловіка. Він пізнав сей-
час, що се батько Галини і що його нечайний прихід
не віщує жадного добра. Старий-же пан, не знаючи
нічого про справки свого сина, загорів страшним
гнівом по сій причині, що мужик, ще й до того не-
знакомий для нього поважив ся увійти на місце шля-
хоцької забави, ще й нести ся так гордовито.

Крикнув отже з-далека до Запорожця:

— Марш, мурго, відси! Тут не твоє діло! Не пі-
деш сейчас, так застрілю, мов собаку!

— Пождіть, тату, не горячіть ся! Він імовір-
но має важну справу.

Тимчасом Данило Крутиверх станув око в око
перед паничем. Ціле море ненависти і погорди вилив
на нього одним своїм поглядом... Змірив його від
стіп до голови, зловіщо усміхнувся і промовив різ-
ким, строгим голосом:

— Помагай-біг, панове, у вашій панській забаві,
а найпаче тобі, молодий паничу!

Ніхто з присутних не одвітив на це сьміливе здо-
ровканє. Тільки молодий Конецпольський затремтів
ще більше мов з пропасниці і вищідив крізь зуби:

— Ти чого від мене хочеш?

— Чого я від тебе хочу, паничу? Ти знаєш га-
разд, чого я прийшов до тебе.

Старий пан, лютив мов тур, підніс пагайку до
тори і з диким проклоном мав вже нею потягнути ба-

дьорного Запорожця по голові, та, молодий панчик задержав його саме на час:

— Пождіть, тату!

— Прийшов до тебе, душогубе, по свою душу, по своє житє! — говорив Данило таким зрівняженим тоном, неначе говорив про найбайлужнійшу справу.

— Досить тих небилиць! — крикнув молодий Конєцпольський, прийшовши вже зовсім до себе. В нім починало вже клекотіти від гніву, що мужик посьмів так прямо, без обиняків, до нього говорити.

— Може у тебе душа людська --- се небилиця! — говорив Данило дальше. — У нас, людей хрещених, такого слова не вчуєш! Віддай мою доньку, вражий Ляше, душогубе клятий! -- крикнув сильнішим голосом.

Товариство панське сейчас пізнало в чім річ.

Деякі зачали підсьміхувати ся, а деякі крикнули:

— Нагайками випарити собаку!

— Ви всі собаки і собаче племя ваше! — кричав Данило підступаючи із затисненим п'ястками до панича. — Де моя донька? Де мое житє? Де моя єдина надія?

Бундючні пани зашуміли, мов чмелі.

— Що се за мурґа?

— Застрілити його!

— Повісити на гиляці безличного хлопа.

— Се скандал!

— На шляхоцькій забаві такого ще не бувало?

— Бері його!

— Не церемонь ся!

Перший ударив нагайкою старий Консцпольський. Від чола аж до бороди сивого Запорожця завидніла ся брудно-кровава пасмуга.

— Убєте мене, та не убете правди! Не уйдете кари справедливого Бога.

Посипали ся нагайки на тіло Данила Крутиверха. Ось вже й звалили його пая на землю і зачали копати погами. Хтось із юрби затрубів на тревогу. З корчів зачали вискакувати ловці і товпити ся біля страшної сцени. Та не яло ся праведному Запорожцеві гинути під панськими нагайками. Судила ся йому, видимо, пнша доля. Непаче на-перекір проклонам і окликам ненависти пелюдяних панків, роздавав ся проймаючи голос роспуки і з божевільним криком височила прекрасна дівця з гуцавини. Волосся у неї роспущене по плечах золотистими філями; білі руки високо здвигнені в гору; у очах огонь рішучості. Лице бліде, мов полотно а з уст безпачинно вилітає одно слово, повне болю, тревоги і одчаю!

— Тату! Батеньку милий! Батеньку мій сдиний!

Се Галина.

В першій хвили свавольне товариство панське не знало, що се має значити. Нагайки спустили ся до долу. Безталанна дівчина припала лицем до закровавленої батькової твари і зачала ридати. Та се тривало тільки одну хвилину. Зірвала ся на рівні ноги і очима повними ненависти і погорди, впялила ся в лице молодого Консцпольського.

— Душогубе проклятий! Житєм мусиш заплатити за моє і батькове жите!

Всі мов скаменїли.

А Галина вихопила зручно шаблю у панича, піднесла з нечуваною швидкістю в гору і рубнула з цілої сили. Старий Конєцпольський скочив інстинктивно до сина щоби його заслонити собою і упав сейчас на землю мертвий з розрубаною на двоє головою. А самий острій кінець шаблюки розпанахав паничеве лице так страшно, що і він залитий кров'ю опустився на мураву і зімлів.

Страшна ця трагедія сподіяла ся так нечаяно і швидко, що не було й часу подумати що се: чи сон, чи дійсність. Аж на вид трупа старого Конєцпольського і окровавлене тіло молодого довело до опам'ятання. Зняв ся страшний крик і замішанє. Пани забули за побитого нагайками Запорожця, а кинули ся до дівчини!

— Розстріляти!

— Розстріляти!

Мов дике гайворонє, заклекотіли пани і потягнули до поблизького дуба.

— Запам'ятайте собі, вражі пани і ти, нікчемний душогубе, що не убете мене цілої, прийду небавом до вашого проклятого двора і зажадаю своєї і батькової кривди; а поки-що вплялю ся у вашу совість кістками страшних докорів. . . .

— Мовчи глупа мужпчко! — перервав один із шляхтичів і з цілої сили ударив дівчину кулаком по голові.

— Батеньку прощайте! І ви, матінко! Перед Богом і цілим світом каю ся за свій злочин! Батеньку, простіть свою єдину донечку!

— Прощаю, дитино! Нехай Господь простить тобі, ради твого мучеництва! — долетів до неї слабкий голос скатованого батька.

Галину привязали посторонком до дуба.

Три шляхтичі відійшли кілька кроків наперед, напружували рушниці. Загріміли стріли. Разом з громотом рушниць, здавалося, загомоніло щось жалібне і тихе неначе слова:

— Батеньку! Матінко!

І Галина опустила на груди свою русяву головку. Опустила на віки. А пани забрали трупа старого Конєцпольського і окровавлене тіло панича і попрямували до двора.

Тихо. Поважним гомоном шумить дуброва; неначе ось щойно не сподіялося тут велике лихо. Сьпівучі птиці вернули до своїх гнізд і захистних кущів; понеслися пісні, як і перед приходом свавільного панства. Дуброва зачала жити своїм звичайним життям...

Ні! Ось шелеснуло на поляні. Що се? Чи дикий звір вертас після панської погоні до свого левища. Чи може цар зеленої дуброви йде поглянути на руїну своєї держави і обдумує пімсту? Ні! Се сивоволосий Запорожець, Данило Крутиверх, підняв ся із землі, утер долонями кроваву посоку із свого лиця і повзає на руках і ногах. . . . Куди-ж ти отсе прямуєш останками сил, старий козаче, сьвідку колишньої запорожської слави?

Тихий шопіт запашного цвіта неначе одвічає ледви-чутною мовою:

— Глянути ще раз на сю прекрасну долю, що так гарно розцвіла ся, мов пишна рожа, а тепер лежить

онтам під дубом споневіряна і здавлена чужим насильством!

Припав Данило Крутиверх аж до покровавленого трупа своєї Галини; цілював її руки й ноги; цілював кождий слід кровавий і кожду рану від ворожого удару кулі; гладив долонею золотисті філі пишного волосся; надслухував чи бе у груді її горяче серденько; питав сердечними словами. . . . „

„Колись прийду ще до вас” . . . — бренить у душі старого Данила.

Чи дійсно прийде?

А вже-ж що так. Прийде, обудить ся, повстане. . . Воскресне замучена доля! Ожне замучена душа! Ожне на радість батька-неньки, а на кару ворогам — душоубам. . . .

Поховали Галину на самім шпилі гори. Саме в сім місці, де вона найперше пересиджувала за життя, поглядаючи задумчивими очима у долину, на понурій двір, на невелику срібну річку і на голубі гори на другім боці. Вписали могилку і прикрасили її цвітами. В головах не забули посадити корчика калини. Рано-вранці упала на могилку перлиста роса, неначе щирі, обильні слези. . . .

Вийшли опечалені родичі перед сходом сонця і припали навколішки до сирієй земельки. Помолили ся, посумували та й хотіли вже вертати домів.

— Даниле! — скрикнула мати. — Чи бачиш се жерельце?

Старий Крутиверх глянув здивовано.

Віден-ж воно тут взяло ся? Яка-ж бо се водича, чиста, мов хрусталь!

Жерельце було з під чималого каменя, що уріс ся в землю так тут біля Галининої могили. Вода журчала тихесенько, вихоплюючи ся із земних челюстий і шпарко мчала ся срібlistою смужкою здовж камінистого узгір'я.

Строге лице сиво-голового Запорожця розяснило ся дивним блеском. Він усміхнув ся і, здавало ся, зовсім успокоїв ся після такого нещастя. Журкіт дивного жерела став для нього тихою мовою рідної дитини; сею мовою, що над нею не має власти ворожа сила; сею мовою, що живе вічно і дає відроджене і воскресене навіть тям, що їх сьвіт намагасть ся окликати трупами....

А люди?

Для них се жерело стало сьвятим місцем; про нього зачали вони розказувати чудо-дивні речі. А й нині се жерело не таке, як звичайні жерела...

Страшний кінець пана Конєцпольського.

Буря вие завиває,
І сосновий бір тріщить
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грюкотить.
То як уголь ніч зчорніє
То як кров зачервоніє.

Стрілою плили літа за літами. Молодий Конєцпольський вилизав ся якось із страшної рани, завданої рукою дівчини. Се була боляча рана; вона кинула свій біль на його темну душу. Упокорене і несла-

ва томили молодого грабіжника днем і ночью. Образ тяжко-покривдженої дівчини з ангельською красою стояв йому заєдно перед очима. Що її замордували свавольні паничі в такий нелюдський спосіб, не було для нього з початку надто великим смутком. Він не раз бував у таких пригодах, де падало мужицьке жите. Лютило его дуже се, що мужицька дівчина, хоч як гарна, із своїм батьком-мужиком, посьміла захитати сею споконвічною традицією шляхоцькою, після якої мужик повинен був тільки хилити ся і падати в порошок перед паном, але слова спротиву не вмів промовити. А тут дійшло до сього, що мужик підніс свою руку на шляхтича....

Се було таким пригнобляючим чувством для молодого Конєцпольського, що лягало велитенською зморою на його низьку душу!

Яка-ж була його перша думка після похорону батька і свого виздоровлення?

Пімста!

Пімста над тм гордим мужиком з чорними, проникливими очима і густими сивавими кучерями, що видавав у світ таку незвичайно сьміливу дівчину. Пімста така, що має стати пострахом — пересторогою для цілої околиці і вилічити його душу із чувства упокореня і неслави!

Що кипіло у сій дикій душі, ніхто не був в силі збагнути. Ходив по своїй кімнаті, стогнав і проклинав, мов несаможитий. Страшно стало двірській службі до нього підійти. На проходи виїздив сам-один і шляв ся найзвичайніше попід дуброву, де оподалік виднів ся невеличкий хутірець Данила Крутиверха. Бачив не раз, як висока і кремезна

стать Запорожця видніла ся на подвірю перед хатою спокійно і неповоротно. Підходила тоді до душі Конєцпольського непереможне бажанє поскочити до нього і заспокоїти свою дику месть. Та тут пригадував собі проникливий і гордий погляд Данилових очий і, завагавши ся хвилину, гнав ся дальше в глущину дуброви.

А коли вертав до двора і замикав ся у своїй кімнаті, не був в спроможі зясувати, що за сила задержувала його від пімсти над ненависним мужиком. Минула зима.

У дворі ставало щораз непривітнійше. Ніхто з околичних панів не заїздив у гості; відцурали ся зо всім молодого Конєцпольського. Служалці один по другім утікали з двора; нив і сіножатеї не було кому обробляти; господарські будинки миршавіли поволи; з великої юрби гончих собак не лишило ся ні сліду; а вікна палати не сьвітили більше відблеском ясных сьвітил, припадали порохом і покривали ся павутинєм.

Сумно і непривітно виглядав тепер панський двір.

Ще сумнійше і непривітнійше ставало в душі молодого шляхтича.

Раз, саме серед літа, вернув він до двора затревожений і блідий, мов стіна. Руки його й ціле тіло дилкотіло, дзвонив зубами і водив довкола божевільним зором, не могучи промовити ні словечка. Положили його до ліжка і покликали лікарів. Кілька місяців пролежав серед горячки і майже повної нежиттєвості; говорив уривано незрозумілі слова, зри-

вав ся що хвиля, плакав і дровав з переляку. По-кликані лікарі не збагнули причини.

— Дивна душевна хвороба, що не вилічити її при помочі лікарської штуки, — заявили.

Між службою двірською не було зовсім тайни, що причиною сеї страшної хвороби був дух замордованої дівчини. Імя Галини, що його часто вимовляв хоррий серед горячки а й натяки на її страшну смерть, переконували їх у сім.

— Певно, що дух Галини показав ся йому на сім місці, де відбула ся страшна подія, — говорили одні з переконанєм.

— Певно, що не инакше, — потакували другі.

— Він-же був саме у діброві і ніхто не чував про яку иншу небезпеку, що нагнала би йому такого дикого переляку і хвороби.

І люди переходили біля жерела із ще більшою забобонністю.

Від сього часу не бачив ніхто Конєцпольського поза двором. Замкнений в кімнаті сохнув і вянув. Привиди мучили його так страшно, що берегла його родина безнастанно, щоби серед дишевного рострою не відобрав собі житя. Про яку-то пімсту над Данилом більше не думав. Йому перед очима стояв тепер образ Галини, гарної, як сонце, а сьміливої, як лискавиця, привязана до дуба, говорить своє страшне слово прогрози „Я ще прийду..”

— З чим-же прийде? — питав себе пів-божевільний Конєцпольський. — Чи із щирим лагідним словом, чи може, що певнійше, з пімстою, що з неумолимою справедливістю спаде на мене і мій двір??

— А вже-ж що з пімстою. Менї се вповні належить ся, — одвічав сам до себе.

І дрожав тоді на цілїм тілі. Найменша причина тревожила його до безпам'ятї. Скрипне тільки в їздовій брамі, а він підбігав вже з стрілою до вікна і глядить чи не приходить дух дівчини виконати свою погрозу....

Закортає до дверей його кімнати хто-то із служби або родини, а він втискаєть ся сейчас в найдавший кут і попадає в дивний обморок і переляк....

Така прийшла кара за його злочин.

Минали літа за літами. Конєцпольський постарів ся; знемощів і посивів. Страшні привиди не переставали його лякати.

Ріжниця була хіба в сїм, що він прийшов до переконання, що погроза дівчинї не піде на-марно і що яка-то незвичайна не доля спаде на його голову. Вмовляли його, благали і веселили, та на кімчо не придало ся.

— Не намагайте ся пересвідчити мене; кара прийде, дуже скоро прийде.

— Адже пів-сотки літ очікуєш сеї кари. а вона не приходить.

— Она прийде, певно прийде, дуже скоро! — одвічав пів-божевільний старець.

Клонило ся Боже сонїнько за гору. Западав тихий, осїнний сумерк на цілу околицю.

Шелестїло пожовкле листє на високих тополях, що довгими рядами стояли із усіх боків двора і падало ледво-чутно на дорогу і широке подвір'є, зарю-

сле густою, зеленою травою. Західний край неба червонів ся кровавими пасмугами; знак, що запосило ся страшну осінню бурю.

Сього дня неспокій нещасного Конецпольського був незвичайно помітний. Устав ранше, як звичайно не мив ся навіть, а замкнув ся у своїй кімнаті і ходив широкими кроками тут і там, поглядаючи задко у вікно.

— Приходить мій кінець — шептав поспівалими губами. — Чує моя душа, що нині... нині певно.

Рвав на собі волосє з досади і затискав конвульсійно руки, вимахуючи ними у воздуху, немов відганяв напрасні думки.

— Утікати-б із сього місця! — майнуло йому в голову.

Підійшов до широкіх дверей, що виходили на балкони і глянув перед себе: Річка, що плила звичайно срібною смугою крізь пожовклі луги, наморщила ся тепер чорно-оловяними філями і шеміла протяжним шумом. Від неї по узгірях стелили ся вже вечірні тіні, а тільки на самих гірських шпичах блистіло рожеве сонічне світло, неначе улітаюча надія.

Глянув у противний бік: дуброва потемніла і непривітною краскою злила ся в одно з тяжкими валями хмар, що виступили на північній стороні неба. А на самім шпичу... Конецпольський мимохіть закрив лице руками... Хата Данила Крутиверха блистіла від сонічних промінів, неначе потопала в огни. А перед нею стояв старий посивілий Запорожець зі старенькою подругою, узявши ся за руки. Гляділи обоє спокійно у долину; здавало ся, що промижають

сле густою, зеленою травою. Західний край неба червонів ся кровавими пасмугами; знак, що заносило ся страшну осінню бурю.

Сього дня неспокій нещасного Конецпольського був незвичайно замітний. Устав ранше, як звичайно не мив ся навіть, а замкнув ся у своїй кімнаті і ходив широкими кроками тут і там, поглядаючи задко у вікно.

— Приходить мій кінець — шептав поспішним губами. — Чує моя душа, що нині... нині певно.

Рвав на собі волосе з досади і затискав конвульсійно руки, вимахуючи ними у воздуху, немов відганяв напрасні думки.

— Утікати-б із сього місця! — майнуло йому в голову.

Підійшов до широкх дверей, що виходили на балкони і глянув перед себе: Річка, що плила звичайно срібною смугою крізь пожовклі луги, наморщила ся тепер чорно-оловяними фіями і шеміла протяжним шумом. Від неї по узгірях стелили ся вже вечірні тіни, а тільки на самих гірських шаних блистіло рожеве сонічне світло, неначе улітаюча надія.

Глянув у противний бік: дуброва потемніла і непривітною краскою злила ся в одно з тяжкими вагами хмар, що виступили на північній стороні неба. А на самім шпилі... Конецпольський мимохіть закрив лице руками... Хата Данила Крутиверха блистіла від сонічних промінів, неначе потопала в огни. А перед нею стояв старий посивілий Запорожець зі старенькою подругою, узявши ся за руки. Гляділи обоє спокійно у долину; здавало ся, що прозирають

своїми старечими очима вечірний сумерк і заглядають глибоко в затревожену до краю душу свого найбільшого кривдника.

Стояв кілька хвилин, закривши лице обома долонями і бояв ся щераз глянути в сей бік. Коли по хвили підвів голову і глянув в сторону хатини Запорожця, її не було видко. . . . Із сього боку надсунули такі тяжкі хмари і випустили на землю такий обильний дощ — зливу, що всьо сховало ся у темно-синьавім тумані. Дощ, а з ним страшна хуртовина, підходила, видимо до двора. Лице Конєцпольського обвіяв студений подих бурі. Гробовий шепіт дуброви долітав до нього і промовляв страховітною мовою. Ще хвилина і — високі тополі заколибали ся від сильного вихру, підняли ся з усіх усюдів хмари пороку а з гори хлопнуло дощем. Затревожений пан цофнув ся переляканий до кімнати, а за ним замкнули ся двері з проразливим лоскотом. Бренькнули шибп і потовчече шкло посипало ся по долівці.

— Ратуйте, ратуйте! — крикнув Конєцпольський і повалив ся без тямки на землю.

Служащі почули сей крик, та з початку не бігли на ратунок; вони були до сього призначені.

Вирочім буря, получена страшенною зливою, нагнала такого переляку на кожного, хто жив у дворі, що всі старали ся тільки о се, щоби самим примістити ся де в затишнім кутку. Цілий сьвіт затьмив ся і задрожав від сильної громовиці. Ясно-жовте сьвітло лискавиць понижувало загнівану природу від краю до краю, а за ними давали ся чути щораз сильніші удари грому.

Конєцпольському неначе стало лекше і відрад-
нійше. Він немов підводить ся і поглядає на розгін
хуртовини.

Глядить, глядить, широко-отвореними очима....

Здаєть ся, що се не буря-хуртовина зближаєть ся
до його двора, а двох подорожних поступає широкою
дорогою, що веде на двірське подвірє. Дивні подо-
рожні!

Нічого в них не доглянеш, тільки лиця, бо дов-
га-довга темно-сіра одіж заслоняє їх і сходить ся края-
ми з оловяною хмарою. Лице висшого подорожного
строге, із затисненими устами і насупленими сивави-
ми бровами, а з під них горять.... горять не очі,
а дві блискавиці. Довкрути голови широкими, ку-
черявими пасмугами повіває темне поковдане волосє..
Неначе се не волосє, а хмари з дощовими пасмугами.

Лице меншого подорожного.... Здрігнув ся пан
Конєцпольський і отворив широко очі. Мороз пере-
біг по його тілі від ніг до голови. Ноги задилькоті-
ли під ним; волосє підняло ся в гору, а зуби задзелен-
котіли. О, се лице! Яке воно прекрасне, яке воно
знаване! Рожеві губки неначе дуючуть, неначе
заводять тужливим просяжним голосом, що спліта-
єть ся з подувом сильного вітру. Лице біле, сонцем
сіяє; сіяє від блиску голубих, мов літні небеса, оче-
нят; нема у них ні гніву, ні жалю, а тільки спокій,
спокій.. Довкола личенька золотистими смужками спа-
дає розпущене волосє....

— Вона.... вона! — крикнув остовпілий пан
і відвернув лице. — Се Галина!

Прийшла по моє жите і принесла кару....

Не йдуть подорожні, а плівуть разом із хмарами в напрямі двора. Близше і ближше. Личенько дівчини притулило ся до грудий строгого і великанського подорожного; він несе її на своїх могучих раменах, а дикий рев хуртовини — непереможний їх оборонець. Задержали ся саме проти балькону, де притиснув ся до одвірків різблених дверей скаменілий старий грішник. Не достають ногами землі; підняли ся у воздух і станули лицем в лице проти Конецпольського.

— Чого ти мучиш мене, Галино? — крикнув пан серед пекольної тревоги.

Голубі очі Галини прорізували його душу і палили його нутро.

— Не муч мене! Проч від мене! — кричав в нетямі, закриваючи себе руками.

— За що замордував ти мене і відобрав мойому батенькови-ненці промінь щастя? — поніс ся воздухом жаліжний голос, неначе від подуву вітру, що стогнав поміж щілинами даху двірського будинку.

— Се її голос.... Чого-ж хочеш від мене? — застогнав Конецпольський глянувши перед себе.

Лице другого подорожного налило ся гнівом справедливості. Сиваві брови зісунули ся ще низше на очі, а поковдане волосє зашуміло хуртовиною. Затиснені уста отворили ся і туй-туй упаде з них важке слово....

Хуртовина зняла ся з такою великою силою, що здавало ся, надходить кінець світа; забили громи до гірських шпилів, попадали розломані тополі до долу з проймаючим лоскотом; серед ясно-жовтого світла блискавиць видно було ріку, що виступила з берегів і котила брудними філями в напрямі двірських за-

будовань. Серед рокоту громів, шуму хмаролому і дикого реву хуртовини било до ух пана Конєцпольського важке слово кари....

Тривало так кілька хвилин. Мов божевільний бігав він з одного боку балькону до другого; шукав ратунку; не бачив вже нічого перед собою, тільки чув ціле пекло у своїй груді. Дикі стони добувалися з його горла, піна виступила на уста, а очі налилися кровю.

— Проч, проч! — крикнув вкінці і з затисненими кулаками кинувся до страшного привида, що ревом хуртовини і гуркотом громів вимовляв важке слово засуду....

Зелізна огорожа подалася перед нечаяною вагою; почувся глухий ломіт, за ним проймаючий крик тревоги і одчаю і — пан Конєцпольський полетів стрімголов на камінний хідник....

Кількох служалців, що почули божевільні крики свого пана, виломали замкнені двері і вибігли на балькон. Глянули в долину і заломали руки: серед калужі крові лежав неповоружно труп пана Конєцпольського, а над ним ревіла хуртовина із здвоєною силою....

VI.

„МОГИЛКА” І ПЛЮТИНЕЦЬКИЙ СТАВ.

„Кленом листом доріженька
Припадає,

Ой де-ж бо се моя доня
пробуває?

Після народ. пісні.

Старий Крутиверх не памятав ще такої страшної бурі. Засунув вікна і двері своєї хатини і втиснув ся у куток під образами, шепчучи молитви. Його жінка дрожала ціла і заломлювала руки за кожним ударом грому і блеском нечайної блискавиці, що крізь вузенькі шпари віконниць вкидала ясно-жовтаве світло до нутра кімнати. Малесенький каганець блимав на припічку і клопотів брудною смужкою диму, що осідав на білій стіні, неначе який-то дивний, таємний знак.

— Хіба отсе надходить кінець світа! — промовив Данило, поглядаючи затревоженими очима на свою стареньку супругу.

— Нехай дієть ся воля Божа! — шептала Данилиха і старечими очима водила по пів-темній кімнаті, зупиняючи ся на святих образах, що рядочками висіли попід стелю і серед хатнього сумерку видавали ся живими, розумними ествами.

Хатинов термосила хуртовина немилосердно. Чути було, як каміном лив ся дощ цілими струями до сінний і як слабкі двері скрипіли від напору вихру,

немов хто нарочно намагався їх висадити з бігунів.

Минали години за годинами, а буря не утихонирювалася. Що діялося на дворі, не знали обоє старенькі мешканці хатини; та догадувалися, що там самі страховітє. Дивувався їм дуже голосний шум води, що його не було чути ніколи навіть в часі найсильнішої зливи й грозовиці. До того допосився такий проймаючий ломіт деревини, що мимохіть страшно ставалося на душі.

— Що се могло-б бути? — питав Данило, ставляючи питанє собі своїй жінці, а собі самому.

Обоє здвигали раменами і не були в силі снітити на се питанє. На двір годі було виглянути, а хоч би й так, то у кромішній пітьмі не доглянеш нічого.

Давно вже було після півночі, як обоє удалися на спочинок. Тревога і велика утома навіяла на них: солодкий, спокійний сон. Хоч буря лютувала зі здвоєною силою, та їм здавалося, що вона притихає і що щілинами віконниць видко чисте, зоряне небо....

Солодкий сон людини із совістю так чистою, як лице мерехтливої зірничі на глибокім небосклоні! Хто його один раз тільки закоштував у своїм умі, то не забуде до смерті.

Нехайно хтось заковтав тихо і рівномірно до сінних дверей. Обоє Крутиверхи усїли на своїм ложу і переглянулися допитливими поглядами. Самі вони не знають, чи се їм сниться, чи дійсно на порозі їх хатини опинилося людське єство, що йому конечно увійти до середини.

— Даниле, устань, отвори́ти двері! — промовляє спокійно Крутивершиха.

— Дійсно, що так. Сейчас йду. Недобре довгождати гостеві під дверми, — одвічає Данило; скачеш на землю, мов молодий, меткий парубчак.

Відки се у нього узяла ся молода сила? Він такий дужий, бадьорий і веселий! Ще ніколи не заходив до їх хатини ніхто нічною порою; та й тоді така нічна гостина не ворожила найзвичайні́ше нічого доброго; мимото обоє вони задоволені і спокійні.

— Кажуть люди: „старий Данило”; а я з двайцятьлітнім парнем не поміняв би се за силу, — сміється розрадуваний Крутиверх, зміряючи до сінний відчиняти двері.

— Та і мені немов вернули давні літа; неначе-б і не старіла ся ніколи, — одвічає Данилиха. — Дивні дива діють ся на сьвіті.

Каганець не блимає на припічку слабким сьвітлом, а вигинаєть ся високо ясним, веселим полумінним язиком.

Скрипнув засув і двері отворилися. До сінний влило ся ясною пасмугою місячне сьвітло а на його тлі завидніло ся дві постати людські, неначе сонні привиди; вони підійшли до Данила і поклонили ся. На них довга, угиляста одіж; вона темно-сіра, неначе туман вечірним сумерком. Лице також годі доглянути, бо закутані так щільно, що хіба замітити можна дві парі спокійних і добрих очий.

— Із щасливим ранком витасмо тебе, батьку Даниле, — почув ся голос рішучий старшого гостя.

— Витаємо, батеньку! — задзвенів тихесенькій, срібний голосочок молодшого гостя і Данило цілий задрожав.

— Спасибі за щире повитанє. Мені й на думку не прийшло, що отсе вже й ранок, — одвічає Крути-верх, а сам тремтить і не знає що з ним дієть ся. Голосочок молодшого гостя для нього такий рідний і безконечно любий..

— Отсе й ранок, — каже старший, — незабавом вистрілить золотисте сонічне проміне з поза гори і засьмієть ся над природою....

— Після такої страшної, нечуваної хуртовини, — докинув молодший гість.

Данилиха почула сей голос і прожогом метнула ся до сінни. Старечими очима впялила ся в ніжну, струнку стать дивного гостя і станула, мов вкопана. Бачить сині оченята, мов весняне небо і усміхнені усточка, що розгулили ся від роскоші, неначе пупінок рожі у тихий літний ранок. Такі оченята і такі усточка мала й Галина, її єдина донечка, що за нею служить Данилиха довгі-довгі літа.

— Хуртовина страшна, се правда, — говорить поважно старший гість, — та після неї видаєть ся краще житє. Чи бачили ви коли кращий ранок, як отсей нинішний?

— Не бачив, — прошептав Данило.

— Отсе й наслідок бурі-хуртовини.

Данилиха не переставала вдивляти ся в лице молодшого гостя, хоч воно було затінене нічними сумерками. Витягнула руки перед себе а в глибині душі зачало вилонювати ся з непереможною силою дивне прочутє, що се ніхто инший, а її Галина.

— Хочеш знати, яким добром вдарувала ся хуртовина вашу країну? Поглянь у низ!

Данило звернув свій погляд у долину і скамянів: з двірських забутовань, садів, левад і нив не осталось й сліду; всьо то покрили чисті водні філії, ще тепер мінили ся сріблом-золотом від мерехтливого сьвітла зірниць.

— Ось бач, — продовжає дальше дивний гість, приголублюючи щільно до себе молодшого свого товариша, — як Всевишній карає тих, що коверзують над нещасним народом, топчуть по його чистій душі і насьміхають ся з його тужливих мрій про свободу, красу і правду. Хто-ж збагне колись, що на сій долині розводило ся чванькувате паньство, що було пострахом для добросердних ратаїв; що некольними злочинами значило кождий свій крок. . . .

О, Боже, — вихопило ся мимохіть з грудий старенької Данилихи. Їй здавало ся, що тут мова йде про нікого иншого, як про її Галину, коли-то вона умирає від вистрілу рушниць нелюдських шляхтичів серед пишноти задумчивої дуброви.

— Довєруги сього місця зеленіють ся й на далі приманчиві гори і горбки; їх не досягнуло знищенє хуртовини. Вони від тепер ще краще зазеленіють ся, бо нема кому толочити їх плодovитої почви. Чи уявляєте собі сю хвилю, коли-то Боже сонїнько виплине високо на небосклін і міріядами іскор і діаментв відобеть ся в христалнім плесї отсього ставка? Воно не було в силі відбити ся теплом і красою в темних і самолюбних серцях мешканців страшного двора, так тепер бодай до-схочу відобеть ся у чистих водах. . . .

Данилиха не була в силі довше видержати. Во-

на метнула ся вперед з витягненими раменами і з голосним криком „Галино, доню моя”, хотіла обняти молодшого гостя, що вдивляв ся в її твар солодкими, синіми оченятами, та постати обох гостей різийшли ся у воздух, мов легкий туман, Мов привиди щезли. Тільки ледви-чутним гомоном доніс ся до Данилихи солодкий голос:

— Матінко моя.

Стара мати повалила ся до землі, мов підтята тополя.

Се тільки здогади людські, що таким солодким сном закінчили своє життя старий Данило Крутиверх і його жінка. Чого-то люди не видумують? А впрочім... хто знає, чи се й не була сама щира правда. Послухайте-ж, на чім основували старі люди своє оповідане про коротку а любов гостину Галини у своїх опечалених родичів:

Буря лютувала до самого раня без стриму. Цілу долину залило дійсно водою і під нею зник панський двір з його мешканцями. Ся вода до нині вплискуєть ся до промінів сонічних: се плутиняцький ставок. Самий шпиль горбка найбільше змінив свою подобу з цілої околиці: хатина старого Запорожця розвалена до самих основ; ні одна стіна не остала ся в цілости. Данилиху нашли добрі люди неживу, як лежала біля могили своєї Галини з витягненими наперед руками, що до кісток тонули в хрустальній воді дивного жерелця. Одіне і сиве волосся змішане з болотом і видко, що сама найстрашнійша хуртовина перешуміла над її трупом. Біля неї лежав старий Крутиверх, впиливши ся заkostenілими руками.

заболочену одіж своєї жінки; неначе намагався підняти її із землі, та обезсилений сам повалився додолу.

Похоронили їх обоїх на самім шпилю горбка, два кроки від жерелця і куща калини. Чи-то людська рука засадила два дуби на їх гробах, чи може случайно буйний вітер закотив сюди жолудину з пишної дубрази.. Досить того, що вирости два дуби на-причуд гарні і вони до нині шепочуть своєю таємною мовою на „могилці” і широкими кріслатими вітями отінюють вічно-неспокійне, прозоре жерельце і нахиляють ся кучерявим листєм до не еличкого корчика калини, неначе родичі над колискою своєї любшої донечки — ангелятка.

— Оттут і кінець, здається, твоїй історії! — промовив недбало Матвій Клубок.

— Кінець, — одвітив мірошник.

— Сла пти Бога, а то мені здавало ся, що попри всякі дива зачнеш розказувати ще й про чортяка. Мені вже й так мурашки бігали поза шкірою...

Мірошник не звертав зовсім уваги на Клубкове верзяканє, а поклав ся спати. За ним пішов Матвій. А більше не було кому мішати ся до розмови. Тому й то я заліз після їх приміру у стебло і небавом заснув так кріпко, що навіть 'буря-хуртовина на дворі не змогла мене розбудити...

(Кінець).

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
"НОВЕ ЖИТЄ"

Передплата в Злучених Держав:

На рік	-	-	\$1.20
На півроку	-	-	.60
На 3 місяці	-	-	.30

Передплата в Канаді:

На рік	-	-	\$1.75
На півроку	-	-	.90
На 3 місяці	-	-	.50

ПИШІТЬ ПО НАШ
ЦІННИК КНИЖОК.

Адресуйте

NEW LIFE,

Box 398,

Olyphant, Pa.